

Міжнародна благодійна організація «Екологія–Право–Людина»

**Перспективи відшкодування
екологічної шкоди, спричиненої
збройною агресією РФ в рамках
міжнародних екологічних угод**

ПОСІБНИК

Львів • 2023
Компанія «Манускрипт»

Автори та упорядники:

Елизавета Алексеева, Соломія Баран, Саймон Гольфстрьом,
Ірина Заверуха, Оксана Кизима, Ольга Мелень-Забрамна,
Олена Пелих

Наукові редактори: Олена Кравченко, Дмитро Скрильніков

Літературна редакторка — Таїсія Тацій

П 26 Перспективи відшкодування екологічної шкоди, спричиненої збройною агресією РФ в рамках міжнародних екологічних угод: посібник / Є. Алексеева, С. Баран, С. Гольфстрьом, І. Заверуха, О. Кизима, О. Мелень-Забрамна, О. Пелих; за наук. ред. О. Кравченко, Д. Скрильнікова. Львів : Видавництво «Компанія “Манускрипт”», 2023. — 92 с.

Публікація присвячена питанню притягнення Російської Федерації до міжнародно-правової відповідальності за шкоду, спричинену довкіллю її агресією проти України. У публікації проаналізовано дев'ятнадцять багатосторонніх екологічних угод у сферах ядерної безпеки, захисту морського середовища та біорізноманіття, екологічної безпеки, прав людини і довкілля, а також у сфері військових злочинів і довкілля. За результатами дослідження автори дійшли висновку, що багатосторонні екологічні угоди (у своїй переважній більшості) не забезпечать відшкодування шкоди довкіллю, спричиненої Російською Федерацією, а механізм такого відшкодування очевидно необхідно створювати спеціально. Окрім безпосередньо відшкодування шкоди постраждалій стороні, від такого компенсаційного механізму цілком обґрунтовано можна очікувати подальшої розбудови міжнародно-правових засобів захисту довкілля, а також запобігання і відшкодування екологічної шкоди, спричиненої збройними конфліктами.

Публікація буде цікава науковцям, державним службовцям, правознавцям та студентам юридичних вузів, що цікавляться чи працюють в галузі захисту довкілля та/чи напрацювання механізмів притягнення Російської Федерації до відповідальності за спричинену екологічну шкоду.

УДК [349.6+504.61:355.01]

© МБО «Екологія–Право–Людина», 2023 Посібник «Перспективи відшкодування екологічної шкоди, спричиненої збройною агресією РФ в рамках міжнародних екологічних угод». Всі права застережені. Вітається широке використання матеріалів. При будь-якому використанні видання «Перспективи відшкодування екологічної шкоди, спричиненої збройною агресією РФ в рамках міжнародних екологічних угод» посилання на джерело є обов'язковим. Матеріали видання не можуть бути використані з ціллю отримання прибутку загалом чи частково у жодній формі, в електронному чи друкованому варіанті, у тому числі у вигляді фотокопії.

Зміст

Вступ.....	5
Політичний тиск на реформування міжнародного екологічного права	11
Точка неповернення для ООН	14
Важливість криміналізації екоциду та необхідність його чіткої регламентації на міжнародному та національному рівнях.....	22
Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи «Вплив збройних конфліктів на довкілля» та «Правові аспекти та аспект прав людини в агресії РФ проти України»	27
Ядерна безпека	33
Конвенція про оперативне оповіщення про ядерну аварію, 1986.....	33
Конвенція про допомогу в разі ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації, 1986.....	34
Конвенції про ядерну безпеку, 1994.....	35
Об'єднана конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами, 1997	38
Морське середовище і біорізноманіття	41
Міжнародна конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою, 1969	41
Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден, 1973....	43
Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права, 1982	48
Міжнародна конвенція про забезпечення готовності на випадок забруднення нафтою, боротьбу з ним і співпрацю, 1990	51
Конвенція про захист Чорного моря від забруднення, 1992	55
Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів, 1995	58
Угода про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану, 1996	60

Промислова безпека	63
Конвенція ЄЕК ООН про транскордонне забруднення повітря на великій відстані, 1979	63
Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням, 1986	65
Конвенції про транскордонний вплив промислових аварій, 1992	68
Протокол про воду і здоров'я до Конвенції про охорону і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер, 1992	71
Роттердамська конвенція про процедуру Попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі, 1998	74
Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі, 2001	77
Військові злочини і довкілля	81
Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, 1976	81
Римський статут міжнародного кримінального суду, 1998	83

ВСТУП

Фактично з перших днів війни правники усіх фахів почали задаватися питанням міжнародно-правової відповідальності Російської Федерації за збройний напад на Україну, і чим більше інформації, що свідчить про факти військових злочинів, злочинів проти людяності та інших порушень міжнародного права відкривалося світу, тим більш актуальним поставало це питання.

Еколого-правова спільнота України була серед перших, хто почав збирати дані про екологічну шкоду, спричинену збройною агресією, і можливі міжнародні інструменти відшкодування такої шкоди. МБО «Екологія–Право–Людина» поставила собі завданням проаналізувати чинні багатосторонні договори у сфері охорони довкілля і оцінити їх на предмет можливості відшкодування в рамках цих міжнародних режимів екологічної шкоди, спричиненої нападом Росії. На жаль, коротка відповідь на це запитання негативна. Все ж закликаємо ознайомитись і з більш розгорнутою відповіддю.

У рамках цієї публікації МБО «Екологія–Право–Людина» проаналізувала дев'ятнадцять багатосторонніх міжнародних екологічних угод у сферах ядерної безпеки, захисту морського середовища та біорізноманіття, екологічної безпеки, прав людини і довкілля, у сфері військових злочинів і довкілля, а також проаналізували чотири резолюції Генеральної Асамблеї ООН та дві резолюції ПАРЄ, які стосуються створення трибуналу, механізмів репарацій.

Деякі із цих конвенцій, як-от Міжнародна Конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою (1969), Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден (1973), Міжнародна конвенція про забезпечення готовності на випадок забруднення нафтою, боротьбу з ним і співпрацю (1990), містять пряме застереження щодо непоширення їхніх положень на військові кораблі, а відтак, виключають можливість відшкодування шкоди, спричиненої морським екосистемам від активізації руху таких кораблів та спричиненого ними хімічного та шумового забруднення, в рамках цих

правових режимів. Конвенція ООН з морського права (1982), хоч і теоретично передбачає механізм відповідальності за порушення її норм про дотримання миру та безпеки між державами, мирного проходу, використання морів у мирних цілях, захисту і збереження морського середовища, але добровільна участь Російської Федерації у розв'язанні такого міжнародно-правового спору, і тим більше її готовність виплачувати компенсацію, видаються малоімовірними.

Інша велика кількість таких конвенцій, хоч і не містить прямого застереження щодо їхнього застосування у військовий час, все ж навряд чи можуть бути використані з метою відшкодування екологічної шкоди виходячи насамперед із природи міжнародних зобов'язань, що ними передбачені. Ці конвенції були розроблені в мирний час для врегулювання міжнародних відносин саме мирного часу. Вони регулюють взаємну співпрацю, співробітництво, обмін досвідом та інформацією, спільну наукову діяльність, міжнародну торгівлю та інші взаємні права і обов'язки, що не перетинаються із екологічною шкодою, спричиненою збройною агресією. Це Конвенція ЄЕК ООН про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (1979), Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням (1986), Роттердамська конвенція про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі (1998), Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі (2001).

Цікавим аспектом є поширення на Російську Федерацію обов'язків, що випливають із міжнародного гуманітарного права та міжнародного права у сфері прав людини, щодо окупованих територій та відповідно і потенційної міжнародно-правової відповідальності російської федерації за порушення цих норм на таких територіях. Згідно з вимогами міжнародного права, захопивши контроль над територією іншої держави, держава-окупант бере на себе зобов'язання стосовно осіб на такій території відповідно до міжнародного гуманітарного права та прав людини. Згідно з позицією Міжнародного суду ООН держава-окупант залишається зв'язаною тими договорами про права людини, які вона ратифікувала в усіх областях під своєю юрисдикцією, в тому числі за межами своєї території.

До прикладу, Конвенцію ЄЕК ООН про транскордонний вплив промислових аварій (1992), враховуючи, що її метою є захист людей і довкілля від промислових аварій, а також факт визнання права людини на безпечне довкілля на міжнародному рівні, мабуть, також можна віднести до категорії міжнародних договорів, дотримання яких держава-окупант зобов'язана забезпечити на окупованих територіях. Фактично, можна говорити про те, що Російська Федерація зв'язана зобов'язаннями за конвенцією в контексті небезпечних промислових

об'єктів, які тимчасово перебувають під її контролем. І якщо та одному із таких об'єктів станеться аварія, то Російська Федерація потенційно може бути відповідальною за незабезпечення режиму захисту людей та довкілля згідно з вимогами цієї Конвенції. Щоправда, в конвенції не йдеться про відшкодування збитків. Навіть більше, Російська Федерація не прийняла жодного із запропонованих конвенцією способів вирішення спорів, а відтак, навіть заочно ухвалити щодо неї рішення у такому спорі буде неможливо.

Іншим договором, про який можна говорити в контексті міжнародної відповідальності за окуповані території, є Протокол про воду і здоров'я до Конвенції про охорону і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер (1999), що був прийнятий для забезпечення достатнього постачання безпечної питної води та відповідних санітарних умов для кожного, а також ефективного захисту вод, які використовуються як джерело питної води. Враховуючи наявність сучасного і відкритого механізму дотримання Протоколу, притягнення Російської Федерації до відповідальності за порушення на окупованих територіях України його вимог про забезпечення питного водопостачання, водовідведення, профілактики та контролю захворювань, пов'язаних із водою, видається цілком перспективним. Але відшкодування шкоди, на жаль, не входить до повноважень Комітету з дотримання.

На щастя, Російська Федерація не здійснювала в цій війні ворожого використання засобів впливу на природне середовище та не спричинила ядерної аварії, відтак сподіваємося, що Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1976), а також Конвенція про оперативне оповіщення про ядерну аварію (1986), Конвенція про допомогу в разі ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації (1986), Конвенції про ядерну безпеку (1994), Об'єднана конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами (1997) залишаться незастосовними в контексті цієї війни.

На жаль, не доводиться сподіватися, що вдасться уникнути масштабної, довгострокової та серйозної шкоди довкіллю, яка визнається Римським статутом міжнародного кримінального суду (1998) воєнним злочином. Адже для кваліфікації за Римським статутом не достатньо доведення, що заподіяна шкода відповідала вказаним вище критеріям. Вона також повинна бути вчинена умисно та бути явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою. Крім цього, Міжнародний кримінальний суд притягає до кримінальної відповідальності міжнародних злочинців, але не покликаний відшкодувати заподіяну такими злочинами шкоду.

У світлі збройної агресії Російської Федерації проти України надзвичайній критиці піддається діяльність, а точніше нездатність, на думку критиків, до будь-якої ефективної дії Організації Об'єднаних Націй. До збірника увійшли дві статті наших колег, присвячені питанням реформування міжнародного правового порядку, в тому числі самої Організації Об'єднаних Націй, у відповідь на збройну агресію Російської Федерації проти України. І хоча ми також закликаємо і ООН як організацію і окремих її членів до більш рішучих і швидких дій щодо агресора, все ж певний стабільний, хоча і доволі повільний рух цієї неповороткої бюрократичної машини на захист суверенітету, незалежності, соборності і територіальної цілісності України спостерігається.

Вже 28 лютого, лише через кілька днів від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України Генеральна Асамблея ООН розпочала надзвичайну спеціальну сесію (emergency special session) стосовно вторгнення Російської Федерації в Україну. Це лише 11-та побідна сесія з 1950 року, що проводиться відповідно до резолюції, відомої як «Єдність заради миру». Згідно з Резолюцією 377A(V) 1950 року Генеральна Асамблея наділена повноваженнями розглядати питання міжнародного миру та безпеки в ситуації, коли Рада Безпеки не може діяти через відсутність одностайності її п'яти постійних членів — Китаю, Франції, Сполученого Королівства, Сполучених Штатів і Росії, які мають право вето. Надзвичайна спеціальна сесія щодо вторгнення Російської Федерації в Україну була скликана після того, як Росія наклала вето на резолюцію Ради Безпеки, яка висловлювала б жаль з приводу нападу на Україну.

У рамках роботи надзвичайної спеціальної сесії Генеральна Асамблея схвалила низку резолюцій, а саме: резолюція ES-11/1 від 2 березня 2022 року «Агресія проти України», резолюція ES-11/2 від 24 березня 2022 року «Гуманітарні наслідки агресії проти України» та резолюція ES-11/4 від 12 жовтня 2022 року «Територіальна цілісність України: захист принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй», якою, серед іншого, підтвердила свою відданість суверенітету, незалежності, єдності та територіальній цілісності України.

Однією з останніх на час видання цієї публікації стала резолюція ES-11/6 від 14 листопада 2022 року «Забезпечення засобів правового захисту та репарацій у зв'язку з агресією проти України» (Furtherance of Remedy and Reparation for Aggression against Ukraine)¹. В резолюції Генеральна Асамблея визнала, що Російська Федерація повинна бути притягнута до відповідальності за будь-які порушення міжнародного

¹ General Assembly adopts resolution on Russian reparations for Ukraine. URL: <https://news.un.org/en/story/2022/11/1130587/>

права, міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні або проти неї. Також Асамблея визнала необхідність створення міжнародного механізму відшкодування шкоди та збитків, спричинених міжнародно-протиправними діями Російської Федерації, а також рекомендувала державам-членам створити у співпраці з Україною міжнародний Реєстр збитків, який слугуватиме меті збору і збереження доказів та інформації про претензії щодо шкоди від зацікавлених фізичних та юридичних осіб, а також держави України, спричиненої міжнародно-протиправними діями російської федерації, а також сприятиме та забезпечуватиме координацію збору доказів². Таке рішення Генеральної Асамблеї дає підґрунтя країнам-членам ООН, де заарештовані російські активи, та Україні укласти договір про створення міжнародного компенсаційного механізму для притягнення Російської Федерації до відповідальності та відшкодування завданих агресією збитків³.

Важливими кроками на шляху до притягнення агресора до відповідальності, відшкодування завданої Україні шкоди, в тому числі, шкоди довкіллю, стало прийняття резолюцій Парламентської асамблеї Ради Європи «Вплив збройних конфліктів на довкілля»⁴ та «Правові аспекти та аспект прав людини в агресії РФ проти України»⁵. Резолюцією ПАРЄ «Вплив збройних конфліктів на довкілля» визнається, що шкода довкіллю в результаті збройних конфліктів може бути багатогранною, серйозною, тривалою та здебільшого незворотною, а також ідеться про необхідність кодифікувати поняття «екоцид». У резолюції ПАРЄ «Правові аспекти та аспект прав людини в агресії РФ проти України» визнано, що Білорусь брала участь в агресії Російської Федерації проти України, оскільки дозволила Російській Федерації використовувати свою територію для здійснення актів агресії проти України, та ініційовано створення міжнародного кримінального трибуналу щодо злочину агресії проти України.

Таким чином, хоча багатосторонні екологічні угоди (в тому числі аналізовані у цьому збірнику) не забезпечать відшкодування шкоди

² Draft resolution «Furtherance of Remedy and Reparation for Aggression against Ukraine». URL: <https://www.un.org/pga/77/wp-content/uploads/sites/105/2022/11/Draft-UNGA-UA-RoD-07-Nov-2022.pdf>

³ «Від дискусій до дій». У Мін'юсті розказали, що для України означає резолюція ООН щодо репарацій. URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/news-minyust-rishennya-oon-reparatsiyi/32131679.html/>

⁴ Environmental impact of armed conflicts. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31600/html/>

⁵ Legal and human rights aspects of the Russian Federation's aggression against Ukraine. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31576/html/>

довкіллю, спричиненої Російською Федерцією, механізм такого відшкодування, очевидно, буде створений спеціально. Відшкодування екологічної шкоди, заподіяної внаслідок збройних конфліктів, не є геть новим аспектом міжнародного правосуддя. Компенсаційна комісія ООН щодо військового вторгнення Іраку до Кувейту⁶ протягом тридцяти років своєї роботи вже напрацювала вихідні міжнародні інструменти оцінки та відшкодування шкоди довкіллю та природним ресурсам. Найімовірніше подібного роду компенсаційний механізм буде створений і для України, і Росії доведеться виплатити усі належні Україні репарації, в тому числі за шкоду, спричинену довкіллю. Окрім безпосередньо відшкодування шкоди постраждалій стороні, від такого компенсаційного механізму цілком обґрунтовано можна очікувати подальшої розбудови міжнародно-правових засобів захисту довкілля, а також запобігання і відшкодування екологічної шкоди, спричиненої збройними конфліктами.

⁶ Створена резолюціями Ради Безпеки ООН № 687 від 3 квітня 1991 року та № 692 від 20 травня 1991 року. URL: <https://uncc.ch/sites/default/files/attachments/documents/res0692.pdf/>

ПОЛІТИЧНИЙ ТИСК НА РЕФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

*Саймон Гольфстрьом,
член парламенту Аландії (Фінляндія), делегат Північної ради*

Ситуація в Україні нагадує нам, що війни — це найгірше, що може статися не лише з людством, а й з природою. Незважаючи на те, що це наш дім, у якому ми благополучно живемо та отримуємо наші ресурси, злочини проти природи залишаються поза увагою. Це стосується і російської брутальної та злочинної агресії в Україні.

Лише зовсім недавно в історії людства були створені правила захисту довкілля під час війни, точніше, після війни у В'єтнамі, що відбулося разом із екологічним пробудженням. У 1976 році було прийнято Конвенцію ООН про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовища (англ. скорочено ENMOD). Наступного року протокол до Женевської конвенції визначив юридичний поріг екологічної злочинності під час конфліктів: шкода має бути широкомасштабною, тривалою та серйозною.

Після війни в Перській затоці було прийнято нові керівні принципи розгляду екологічних питань під час конфліктів, а створення Комісії з позовів стало важливою віхою. Крім того, Трибунал для Югославії, створений наприкінці 1990-х років, був результативним. Оцінка екологічної пропорційності була здійснена принаймні для деяких військових дій.

Римський статут, чинний з 2002 року, зробив довкілля суб'єктом воєнних дій. З цієї точки зору, навіть якщо довкілля не містить військових ресурсів, наступ не повинен бути непропорційним.

З початку російського військового вторгнення в Україну ми стали свідками низки повідомлень про атаки на цивільну інфраструктуру, таку як структури водопостачання, енергетики, промисловості і транспорту, багато з яких, ймовірно, спричинять широкомасштабну, довготривалу та серйозну шкоду довкіллю. Багато з цих атак не мали чіткої військової цілі, таким чином порушуючи закони війни. Як наслідок, приблизно третина українських земель потребує відновлення.

Згідно з результатами попереднього моніторингу впливу на довкілля, Програма ООН з навколишнього середовища застерегла, що Україні залишиться у спадок забруднене токсичними речовинами довкілля на покоління вперед. Українська прокуратура зафіксувала численні злочини проти природи.

Ми повинні зробити все можливе, щоб злочинці заплатили за згубні воєнні злочини не лише перед людьми, але й перед природою, серед якої ми всі живемо. Якщо ніхто не буде притягнутий до відповідальності за ці дії, це призведе до збереження безкарності, і такі дії будуть сприйматися як допустимі.

Хоча екологічні злочини ще назвуть масовими звірствами, довкілля вже є мовчазною жертвою, а шкоду довкіллю можна описати як «повільне насильство». Це відображено в системі ООН. У період з 1990 по 2016 роки лише 19% резолюцій Ради безпеки ООН містять згадки про питання довкілля та природних ресурсів. У ключових рекомендаціях зустрічі ООН «Стокгольм+50» цього літа, на якій я був присутній, взагалі не згадуються екологічні звірства — навіть у мирний час.

Римський статут встановив високу планку для злочинів війни проти довкілля. Він навіть не визнає масштабного руйнування навколишнього середовища, екоциду.

Іншим прикладом відсутності міжнародного права є викопне паливо. Справді дивно, що міжнародні рамки управління не покривають основний рушійний фактор і джерело фінансування конфліктів. Угода про нерозповсюдження викопного палива вирішила б проблему його нерегульованих поставок.

Нещодавно Комісія міжнародного права ООН запропонувала проєкт Принципів захисту навколишнього середовища у зв'язку зі збройними конфліктами (PERAC). Незважаючи на те, що це була віхова подія, угода не була запропонована і заходи залишаються добровільними.

Ще одна проблема на цьому шляху полягає в тому, що екологічні злочини є серед найменш розслідуваних сфер. Це може бути пов'язано з відсутністю фінансування для розслідування екологічної злочинності та збору даних. Слідчі, які зараз працюють, не навчені виявляти можливі екологічні злочини, не кажучи вже про слідчих з МКС в Україні.

Однак є багато речей, які вселяють надію.

Тепер ми знаємо більше про шкоду, якої завдають війни. Зараз більше людей висловлюють занепокоєння, зокрема політики, науковці та юристи. Крім того, у нас є більше способів збору даних для подання позовів.

Для того щоб включити злочин екоциду як окремий злочин до Римського статуту, потрібен час. Посилатися на Женевську конвенцію буде важко, оскільки планка встановлена дуже високо, і цей інструмент може застосовуватися майже виключно для ядерних бомб.

Але в Україні має місце злочин екоциду. Спробуйте використовувати його та, якщо можливо, погодити із міжнародним визначенням екоциду.

Зберіть найбільш руйнівні справи та передайте їх до МКС, щоб можна було застосувати ст. 8(2)(b)(iv), яка стосується екологічних злочинів під час війни.

Працюйте на дипломатичному рівні, щоб сформувані механізм подання позовів або отримання компенсації. Слід пам'ятати, що Ірак був притягнутий до відповідальності не на основі правових засад Женевської конвенції чи Конвенції 1976 року, а на основі резолюції ООН.

Ще один шлях — працювати разом з тими країнами, які заявили, що готові взятися за справи щодо військових злочинів в Україні. Універсальна юрисдикція може бути життєздатним варіантом.

Через створення слідчого механізму можна допомогти судовій системі отримати докази. Це забезпечує суттєвий внесок уразливих і маргіналізованих груп, відкриває шлях для ініціювання справ та творчого використання законодавства через пошук відповідних статей. Давайте використаємо силу народу та демократизуємо систему, надавши владі повноваження робити те, що вона має робити. Це вже перевірена концепція, наприклад, у М'янмі.

Нарешті, Україна має ратифікувати Римський статут, що відкриє багато можливостей. Наприклад, МКС міг би підтримати українські зусилля щодо притягнення винних до відповідальності.

Окрім того, що міжнародне співтовариство має обов'язок допомагати Україні з військовими поставками, фінансуванням та дипломатичним тиском, воно не повинно забувати про свій обов'язок посилатися на міжнародні екологічні норми та правові механізми для притягнення винних до відповідальності та, у разі необхідності, зміцнювати їх.

І тоді ми доб'ємся не лише того, що Україна виграє війну, а Росія заплатить за збитки. Якщо ми здобудемо перемогу, цей часовий відрізок, яким би жорстоким і катастрофічним він не був, увійде в історію як поворотний момент для міжнародного екологічного права.

Сьогодні поборники демократії, борці за чисте, здорове та стале довкілля стоять на своїй передовій, рішуче захищаючи майбутнє не лише України, а й Європи.

ТОЧКА НЕПОВЕРНЕННЯ ДЛЯ ООН

*Ірина Заверуха,
викладач права, Університет Південної Каліфорнії,
Школа права Гулда⁷*

Знадобилося побачити 150 тисяч російських військових, накопичених на українських кордонах, оснащених сучасним озброєнням, щоб західні держави почали попереджати про загрозу війни, яка тривала вже вісім років⁸. Сьогодні наявні наслідки російської агресії проти України, в тому числі втрати, збитки та потенційні загрози не лише для України, а й для всього світового порядку є безпрецедентними. Складність війни *Росії проти України* полягає в тому, що Росія, по суті, реінкарнувалася в СРСР, протистояння Заходу і демократії, головним чином тому, що Україна відіграла важливу роль у сьогоденній глобалізованій реальності, відколи стала незалежною демократичною державою в 1991 році⁹. Росія знищила усі стовпи глобальної архітектури

⁷ Ірина Заверуха, JD, Ph.D., LL.M., JSD; Викладач права, Університет Південної Каліфорнії, Школа права Гулда

⁸ Білий дім, Виступ президента Байдена з оновленою інформацією щодо росії та України, 15 лютого 2022 р. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/02/15/remarks-by-president-biden-providing-an-update-on-russia-and-ukraine/>; НАТО: Прес-брифінг Генерального секретаря НАТО Єнса Столтенберга за підсумками позачергового засідання Комісії Україна-НАТО, 22 лютого 2022 р. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_192343.htm/

⁹ 1 грудня 1991 року в Україні відбувся перший демократичний референдум і перші демократичні вибори Президента України. Єдине питання, яке виносилося на референдум, — чи підтримують виборці Акт проголошення незалежності України, яким Україна вийшла зі складу СРСР 24 серпня 1991 року. Див. Постанову Верховної Ради України Про проведення всеукраїнського референдуму в Питанні проголошення незалежності України (11 жовтня 1991 р.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1660-12/>. Закон України «Про правонаступництво України» (1991 р.) зазначав, що «первісний державний кордон Союзу Радянських Соціалістичних Республік розмежовує територію України та відрізняє її від інших держав; і демаркації кордону між Українською РСР і Білоруською РСР, Російською Радянською Федеративною Республікою та Республікою Молдова від 16 липня 1990 року встановили сучасні державні кордони України». Див.: Закон України «Про правонаступництво України» (12 вересня 1991 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1543-12>. Алма-Атинська

міжнародного правопорядку: суверенітет, територіальну цілісність, невтручання у внутрішні справи, заборону на використання військової сили, міжнародну співпрацю та повагу до прав людини. Росія жорстко порушила концепцію права народу на самовизначення, а російський президент Путін вчинив як військовий злочинець, вчинивши жахливі військові злочини в Україні. Росія використовує та спотворює історію та порушує міжнародне право, виправдовує свої дії перед російським народом, тоді як Захід ходить по канату, балансує, намагаючись не засмутити Росію не вступати у відкриту конфронтацію з Росією. Сьогодні більш ніж зрозуміло, що архітектура міжнародного порядку та міжнародних відносин стоїть перед фундаментальними викликами.

Російська риторика щодо війни проти України повертає нас у часи напередодні Другої світової війни¹⁰. Дійсно, можна провести багато паралелей з періодом Першої світової війни: від окопного стилю бойових дій на землі до долі Ліги Націй. Організація Об'єднаних Націй, так само, як і Ліга Націй перед Другою світовою війною, була безсила запобігти новій війні на європейському континенті¹¹.

Крім того, Російська Федерація послідовно продовжує радянську традицію звинувачувати своїх опонентів, ідеологічно незручних людей, групи людей чи навіть народи у нацистських злочинах чи співпраці з нацистами. Важливо пам'ятати, що в той час, коли нацистські концтабори в Європі закривалися і перетворювалися на музеї, радянські табори, тюрми та ізолятори постійно розросталися по СРСР, їхня кількість досягла свого апогею на початку 1950-х років. За деякими підрахунками, у період з 1929 до 1953 року приблизно вісімнадцять мільйонів людей пережили ГУЛАГ, а ще близько шести мільйонів були депортовані до Казахстану чи сибірських лісів¹².

декларация, підписана одинадцятьма главами держав 21 грудня 1991 року, підтвердила розпад СРСР, а в її преамбулі передбачено, що відповідні держави продовжуватимуть «визнавати та поважати територіальну цілісність одна одної та недоторканність існуючих кордонів». Див.: Алма-Атинська декларація (21 грудня 1991 р.). URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/997_189. ua/

¹⁰ Президент Росії: Звернення президента Російської Федерації 24 лютого 2022 р. URL: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843/>; Тимофей Сергейцев. Що Росія повинна зробити з Україною, 03.04.2022. *PIA Новості*. URL: <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html/>

¹¹ Організація Об'єднаних Націй: Ліга Націй, Перехід до ООН. URL: <https://www.ungeneva.org/en/library-archives/league-of-nations/transition/>

¹² Енн Епплбаум, ГУЛАГ: Вступ. Жертви комунізму: фонд «Меморіал». URL: <https://web.archive.org/web/20170905220152/http://victimssofcommunism.org/gulag-an-introduction/>

Злочини голодомору, масові депортації та дискримінація національних меншин, духовенства, землевласників та інтелігенції, на жаль, тривали без заперечень з боку міжнародної спільноти. Радянські чиновники жодного разу не відповіли за масові злочини, скоєні до, під час і після Другої світової війни. Натомість протягом десятиліть радянський уряд керував операціями своїх деспотичних секретних служб (КДБ, ФСБ) і здійснював організовані урядом вбивства та напади як усередині країни, так і за кордоном. Іронія в тому, що Росія — держава, яка історично була одним із найбільш репресивних режимів у світі, — отримала привілеї супердержави після розпаду СРСР і отримала постійне місце в Раді Безпеки ООН, найвищому міжнародному органі, відповідальному за збереження миру та безпеки у світі¹³.

Чому ця держава-агресор декларує позицію, нібито спрямовану на «підтримання міжнародного миру та безпеки [...]», тоді як вона продовжує поширювати дезінформацію, обурливі звинувачення, брехливу пропаганду серед російського народу та міжнародної спільноти? Як так виходить, що на рішення міжнародного органу, створеного заради миру і безпеки, мають вплив тоталітарні та авторитарні режими? Як узгодити головування в Раді Безпеки ООН Російської Федерації з її агресією в Україні? Однією з найбільших образ для всієї міжнародної спільноти було те, що Росія головувала в Раді Безпеки саме у день вторгнення¹⁴. З цієї високої трибуни, яка стала найважливішою трибуною залякування на планеті, російський посол продовжує посилювати пропагандистський наратив Кремля і після того, як Росія вторглася в Україну.

Хоча деякі відповіді та обґрунтування можна знайти в історії Організації Об'єднаних Націй та логіці укладачів Статуту ООН¹⁵ (наприкінці 1940-х років), проте важко розгледіти розумну та законну відповідь на той факт, що Росія успадкувала місце Радянського Союзу, держави, яка розпалася, як постійний член Ради Безпеки¹⁶.

Радянський Союз був однією з п'яти держав, які мали найбільший авторитет у питаннях війни і миру, брав участь у створенні ООН і був

¹³ Організація Об'єднаних Націй, Статут Організації Об'єднаних Націй, 24 жовтня 1945 р., 1 UNTS XVI. URL: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3930.html/>

¹⁴ ООН, Новини ООН, Росія блокує дії Ради Безпеки щодо України, 26 лютого 2022 р. URL: <https://news.un.org/en/story/2022/02/1112802/>

¹⁵ Організація Об'єднаних Націй, Історія Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/>

¹⁶ Кіран Мохандас Менон. Як Росія отримала постійне місце СРСР у Раді Безпеки ООН? 7 березня 2022 р., Голвейський університет. URL: <https://www.rte.ie/brainstorm/2022/0307/1284242-russia-ussr-un-security-council-permanent-seat/>

одним із постійних членів Ради Безпеки¹⁷, але він був розпущений і припинив своє існування в 1991 році¹⁸. У 1990-х і 2000-х роках відбулося міжнародне визнання десятків незалежних держав — колишніх республік СРСР, але глобальна архітектура загалом не була змінена чи переосмислена. Вільний світ дозволив СРСР продовжувати своє фактичне існування, оскільки російські посольства прийшли на заміну радянським посольствам по всьому світу, і, що найважливіше, міжнародне співтовариство прийняло без юридичної підстави чи офіційного дозволу те, що Росія займе місце Радянського Союзу як постійний член Ради Безпеки. Така мовчазна згода не тільки визнавала, але й узаконювала Росію як велику світову державу. Незважаючи на ядерну потужність, природні ресурси та територіальну величину Росії як найбільшої країни у світі, Статут ООН не надає такий привілей привласнювати їй це право.

Російська війна є наслідком неналежного міжнародного управління, ілюзій Заходу щодо російської «демократії» у 90-х роках і, нарешті, прихованого прийняття порушень міжнародного права, що відображається у відсутності адекватної міжнародної реакції і боротьби з порушеннями міжнародно визнаних кордонів та інших злочинів агресії. Пряме російське військове втручання в Молдову (1992)¹⁹, Грузію (2008)²⁰, Україну (2014)²¹ та інші порушення міжнародного права ніколи не отримували адекватної та своєчасної реакції світової спільноти залишилися непокараними. Російське панування почало вважатися нормою не лише в частині Східної Європи, а й на Кавказі, у Центральній Азії та деяких інших регіонах. Дипломатичне засудження та економічні санкції зовсім не зменшили прагнення Росії відновити свій статус радянської наддержави та стати найвпливовішою імперією в

¹⁷ Див. *Статут ООН*, 24 жовтня 1945 р.

¹⁸ Див.: Алма-Атинська декларація (21 грудня 1991 р.). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/uk/997_189/

¹⁹ Ремлер Філіп. Трансдністрія, Молдова та війна росії в Україні, 2 серпня 2022 р. URL: <https://carnegieendowment.org/2022/08/02/transdnistria-moldova-and-russia-s-war-in-ukraine-pub-87609/>

²⁰ Дікінсон Пітер. Російсько-грузинська війна 2008 року: зелене світло Путіна, серпень 2021 р. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/the-2008-russo-georgian-war-putins-green-light/>

²¹ Заверуха Ірина. Terra Incognita на карті Європи: Крим, Донецька та Луганська області, 4–5, ABA Section of International Law Europe Update, Ukraine Special Edition, Issue 15, June 2017; Ірина Заверуха, Траєкторія кримської втечі 2014 р.: падіння кризь щілини між каменем «біженця» та ковадлом «внутрішньо переміщеної особи», 49 *The Int'l Lawyer* 374, 384–386 (2016). URL: https://www.americanbar.org/content/dam/aba/uncategorized/international_law/_til_49-3.authcheckdam.pdf/

Євразії, на Близькому Сході та в Східній Європі. Ці імперські амбіції історично були притаманними Росії, і наратив президента Путіна був чітким, послідовним, невпинним і невідворотним²².

Центральним питанням, яке вимагає офіційної відповіді міжнародної спільноти, є збереження законності та легітимності постійного членства Росії в Раді Безпеки ООН. Коли член Ради Безпеки безкарно порушує головну місію та цілі Організації Об'єднаних Націй, Генеральна Асамблея повинна взяти на себе нову роль у новому глобальному порядку. Міжнародний злочин агресії, масові вбивства мирного українського населення, суцільні бомбардування українських міст, загроза ядерного удару є неприйнятними в сучасному світі. Все це вимагає реакції Генеральної Асамблеї має діяти, особливо на тлі порушення головної місії та цілі Організації Об'єднаних Націй членом Ради Безпеки.

На першій Генеральній Асамблеї (10 січня 1946 р.) була представлена 51 країна (в т. ч. Українська РСР), п'ять з яких були постійними членами Ради Безпеки — Сполучені Штати Америки, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Франція, Союз Радянських Соціалістичних Республік і Республіка Китай (або Тайвань)²³. Республіка Китай поступилася місцем Китайській Народній Республіці, за що Генеральна Асамблея проголосувала в 1971 році, щоб забезпечити «законні права Китайської Народної Республіки в Організації Об'єднаних Націй»²⁴. А щодо правових підстав, на яких Російська Федерація стала наступником СРСР та отримала місце постійного члена Ради Безпеки, немає ясності. Ні офіційних дебатів, ні голосування з цього питання не було.

Обґрунтування статусу держав-переможниць у Другій світовій війні як членів Ради Безпеки давно втратило свою актуальність. По-перше, епоха після Другої світової війни давно закінчилася, і холодна війна була відчутним свідченням цього. По-друге, розподіл глобальної влади між п'ятьма наймогутнішими державами (двох з яких навіть не існувало на момент створення Організації Об'єднаних Націй) не відображає цінностей сучасного глобалізованого світу, що складається з 193 міжнародно визнаних держав (у 1945 р. 51 держава-член ООН)²⁵. ООН

²² Президент Росії: Новини, Володимир Путін подав звернення до Ради Федерації, 1 березня 2014 р. URL: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20353/>; Звернення президента РФ 18 березня 2014 р. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603/>

²³ Див. *Статут ООН*, 24 жовтня 1945 р.

²⁴ UNGA, RES 2758(XXVI). *Відновлення законних прав Китайської Народної Республіки в ООН*, 26 сесія: 1971. <https://digitallibrary.un.org/record/192054?ln=en/>

²⁵ ООН: держави-члени. URL: <https://www.un.org/en/about-us/member-states/>

суттєво змінилася не тільки кількісно, але, головне, якісно. Україна є лише одним із прикладів цих змін, оскільки вона є абсолютно іншим і незалежним утворенням на відміну від свого статусу члена федерації в 1945 році (Українська Радянська Соціалістична Республіка).

Світ також кардинально змінився, і, хоча цілі та завдання ООН залишаються надзвичайно важливими, більш ніж очевидно, що механізми, викладені в Статуті ООН, не є ефективними для забезпечення її основних цілей. ООН у її нинішньому вигляді стоїть перед фундаментальним вибором: або повторити наслідки Першої світової війни та зрештою повторити долю Ліги Націй, або кардинально реформувати себе шляхом внесення поправок до Статуту ООН і передачі обов'язкових повноважень колегіальній більшості незалежних держав — Генеральній Асамблеї. Найближчим часом Генасамблея має відновити екстрене засідання щодо України²⁶, вичерпати механізми Резолюції за мир і забезпечити Україні законне право на колективну самооборону. Ще в 1950 році саме явище екстреного засідання Генеральної Асамблеї можна було назвати «політичним», а «Об'єднання заради мирної резолюції», яку Радянський Союз назвав «Роз'єднання заради війни», було не обов'язковою рекомендацією. Проте з того часу Генеральна Асамблея провела більше десяти екстрених засідань²⁷. Виникла нова практика. Незважаючи на свій консультативний характер, резолюція «Об'єднання заради миру» зосередилася на тупику, в який зайшла Рада Безпеки через відсутність одностайності постійних членів. У ній говорилося: «Якщо Рада Безпеки через відсутність одностайності постійних членів не виконує свій первинний обов'язок підтримувати міжнародний мир та безпеку, в будь-якому випадку, коли виникає загроза миру, порушення миру чи акт агресії, Генеральна Асамблея повинна негайно розглянути це питання з метою надання членам відповідних рекомендацій щодо колективних заходів, у тому числі у випадку порушення миру чи акту агресії використання збройної сили, коли це необхідно, повинна підтримувати або відновлювати міжнародний мир і безпеку. Якщо в цей час немає засідання, Генеральна

²⁶ Генеральна Асамблея ООН, A/ES-11/L.1, Агресія проти України, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N22/272/27/PDF/N2227227.pdf?OpenElement/>; A/RES/ES-11/2. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/301/67/PDF/N2230167.pdf?OpenElement/>

²⁷ Звіт Ради Безпеки, Рада Безпеки та «Об'єднання заради миру: скорочена історія». URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Security_Council_Deadlocks_and_Uniting_for_Peace.pdf/; Майкл Рамсден, Єдність заради миру: Надзвичайна спеціальна сесія щодо України. *Гарвардський міжнародний юридичний журнал*, квітень 2022 р. URL: <https://harvardilj.org/2022/04/uniting-for-peace-the-emergency-special-session-on-ukraine/>

Асамблея збирається на екстрене засідання протягом двадцяти чотирьох годин після запиту. Таке екстрене засідання може бути скликане на вимогу Ради Безпеки за результатами голосування будь-яких семи членів або більшістю членів Організації Об'єднаних Націй»²⁸. Правда, роблячи ці кроки і накладаючи положення Статуту ООН на наші реалії, Генасамблеї потрібно вийти за рамки резолюції 1950 року, яка стосувалася Кореї, і розпочати реформи, які призведуть до виключення Росії з Ради Безпеки.

Дух Статуту і його мета мають бути визначальними. Організація Об'єднаних Націй є єдиним органом на планеті, який несе відповідальність за захист права України на колективну самооборону та відновлення миру в Європі.

Російська Федерація втратила привілей членства та право голосу у відповідних міжнародних організаціях (включаючи головні органи, комітети, комісії та агентства ООН). Виключення Росії з Ради Європи²⁹ і Ради з прав людини³⁰ були важливими першими кроками. Такі виключення зведуть до мінімуму вплив Росії на процеси прийняття рішень і, зрештою, прокладуть шлях для створення Генеральною Асамблеєю спеціального трибуналу для розгляду злочину агресії та створення нових комісій, відповідальних за реалізацію післявоєнної відповідальності, відновлення, відбудови, і виплату репарацій.

Мали місце явні порушення міжнародного кримінального права у формі російської агресії та інших військових злочинів, включаючи злочини проти людяності та, потенційно, злочин геноциду. Такі злочини були засуджені Міжнародним судом ООН, Міжнародним кримінальним судом та багатьма іншими міжнародними та національними установами, під чиєю юрисдикцією є такі злочини і які розслідуються ними.

Підсумовуючи, варто сказати найважливіше — Статут ООН має бути змінений. Правова складність такого прогресу та всеосяжна влада Ради Безпеки є недостатніми підставами для того, щоб уникнути цього важливого результату. Зміни мають бути прийняті Генеральною Асамблеєю, незважаючи на відсутність голосів за них усіх членів Ради Без-

²⁸ UNGA RES 377(V). Об'єднання заради миру, 3 листопада 1950 р. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/059/75/PDF/NR005975.pdf?OpenElement/>

²⁹ Парламентська Асамблея. Висновок 300 (2022) Наслідки агресії російської федерації проти України, 15 березня 2022 р. URL: <https://pace.coe.int/en/files/29885/html>

³⁰ ООН: Новини ООН, Генеральна Асамблея ООН голосує за виключення росії з Ради з прав людини, 7 квітня 2022 р. URL: <https://news.un.org/en/story/2022/04/1115782/>

пеки, на знак визнання шахрайства нинішнього російського керівництва. Загалом, серед глав держав уже є консенсус щодо засудження російської агресії та заклику до миру, але жодного практичного рішення чи курсу дій не було запропоновано. Натомість на тлі осудливих заяв президент Росії Путін сміливо заявляє про нові етапи війни проти України та продовжує погрожувати світу ядерним знищенням.

Війна Росії в Україні — це не війна за територію чи певну сферу впливу. Це замах на суверенітет, територіальну цілісність і політичну незалежність народу України та є викликом усьому світовому порядку. Це геноцидна війна, яка триватиме до тих пір, поки міжнародне співтовариство дозволить це. Щоб забезпечити безпеку світової спільноти, ми повинні мати міжнародно-правові, політичні та військові механізми, які будуть використовуватися задля збереження всіх миролюбних держав та їхніх народів.

ВАЖЛИВІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЕКОЦИДУ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЙОГО ЧІТКОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ НА МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ

*Баран Соломія,
юрисконсульт МБО «Екологія–Право–Людина»*

Метою цієї статті є розкриття проблемних аспектів притягнення російських загарбників до відповідальності за діяння, які кваліфікуються за ст. 441 Кримінального кодексу України (надалі — КК України) «Екоцид», важливість криміналізації та чіткої регламентації екоциду на національному та міжнародному рівнях через призму воєнних дій на території України.

Відповідно до чинного Кримінального кодексу України, а саме ст. 441, масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу, караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

Варто наголосити, що склад злочину «Екоцид» включає в себе надто багато оціночних понять, що не знайшли свого відображення ні в чинному КК України, ні у правових позиціях Верховного Суду. Це стосується понять «масове знищення рослинного або тваринного світу», адже невідомо, на якому етапі завдання шкоди, згідно із КК України, рослинний чи тваринний світ можна вважати знищеним, а також не відображено кількісного критерію, який би становив масовість такого знищення. Це стосується і понять «отруєння атмосфери або водних ресурсів», «дії, що можуть спричинити екологічну катастрофу».

Такі обставини зумовлюють недовіру та складність застосування положень ст. 441 КК України на практиці як слідчими органами, так і судами. Як наслідок, до військового вторгнення у публічному доступі відсутні вирoki судів по цій статті.

Після початку війни термін «екоцид» став дуже популярним, проте не завжди він є зрозумілим для широкого загалу та чиновників. Наприклад, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України заявляє, що на травень 2022 року вже встановлено 254 випадки

екоциду. Проте, який зміст вкладає Міндовкілля в цей термін, чи відповідає цей зміст диспозиції ст. 441 КК України, невідомо. Хоча в листопаді 2022 року Генпрокуратура відзвітувала, що здійснює процесуальне керівництво у 10 кримінальних провадженнях про екоцид, здійснений російськими військовими.

Бачимо, наскільки важливою є чіткість регламентації на національному рівні складу кримінального правопорушення «Екоцид». Особливої уваги заслуговує це питання в умовах війни в Україні.

Жорстокість військового вторгнення Російської Федерації в Україну призвела до жакликих гуманітарних наслідків і серйозної шкоди довкіллю. У попередньому моніторингу впливу на довкілля Програма ООН з довкілля попередила, що Україна залишиться з токсичною екологічною спадщиною для прийдешніх поколінь. Виходячи із цього, Україна зобов'язана створити на національному рівні достатньо чітке правове поле, яким передбачалась би відповідальність за заподіяння такої шкоди довкіллю. Удосконалення правового регулювання у цій сфері має стати сигналом про те, що заподіяння серйозної шкоди довкіллю є неприйнятним у будь-якій зоні бойових дій.

У зв'язку із тим, що Україна є демократичною та правовою державою, для того, аби притягувати окупантів до відповідальності за вчинене, має бути наявною належним чином прописана, достатньо деталізована та чітка норма права, що слугувала б основою для притягнення таких осіб до відповідальності.

Указом Президента України №584/2019 від 7 серпня 2019 року «Питання Комісії з питань правової реформи» у складі згаданої комісії створена робоча група з питань розвитку кримінального права (далі — робоча група), яка працювала над проектом нового Кримінального кодексу. Законотворці і юристи-практики члени робочої групи не вбачають важливості у криміналізації заподіяння серйозної шкоди довкіллю. Як наслідок, розроблений робочою групою проект нового Кримінального кодексу України, у публічно доступному варіанті від 29.09.2022 року, не містить складу злочину «Екоцид».

Відповідальність за вчинення екоциду має бути передбачена у кримінальному законі. Така позиція зумовлена, зокрема, міжнародними тенденціями до визнання екоциду злочином на міжнародному рівні. Окрім того, поки на міждержавному рівні відповідальності за вчинення екоциду детально не регламентовано — національне законодавство є єдиним механізмом, що дозволяє притягнути осіб, винних у його вчиненні, до відповідальності. Також, слід наголосити, що у зв'язку із незаконними діями окупантів протягом здійснення воєнних дій на території України щодо довкілля, за фактом вчинення екоциду відкрито ряд кримінальних справ. Декриміналізація діянь, які охоплюються складом злочину «Екоцид» призведе до потенційного

уникнення кримінальної відповідальності такими особами та не створить суттєвого попереджувального чинника для осіб, що створюють серйозні ризики для довкілля.

Криміналізація екоциду є потрібною і актуальною не тільки у воєнний період з метою притягнення до відповідальності окупантів, але і в аспекті активного втручання людини в довкілля і виснаження природних ресурсів, спричинення глобальних катастроф, таких як зміна клімату.

Визначення складу кримінального правопорушення «Екоцид» важливе не лише на національному, а й на міжнародному рівні. Таке закріплення має фундаментальне значення задля попередження екологічних катастроф, що можуть зумовлювати негативні наслідки для довкілля.

Відповідно до ст. 8 Римського статуту (далі — Статут), Міжнародний кримінальний суд (далі — МКС) має юрисдикцію щодо воєнних злочинів. До них належать більшість серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, згаданих у Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах до них 1977 року, незалежно від того, вчинені вони під час міжнародних чи неміжнародних збройних конфліктів.

Відповідно до цього Статуту, МКС має юрисдикцію щодо таких злочинів: а) злочин геноциду; б) злочини проти людяності; с) воєнні злочини; д) злочин агресії.

Серйозна шкода, яка завдається довкіллю під час збройних конфліктів, ще в певній мірі охоплюється положеннями Римського статуту. Втім, серйозна шкода довкіллю, що завдається в мирний час, випадає з-під юрисдикції Міжнародного кримінального суду.

Знищення довкілля є складовою воєнного злочину, передбаченого у Римському статуті у ст. 8(2)(b)(iv). У цій статті йдеться про умисне вчинення нападу, коли відомо, що такий напад стане причиною випадкової загибелі або каліцтва цивільних осіб, або шкоди цивільним об'єктам, або масштабної, довгострокової та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно несумісною з конкретною і безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою.

Аналізуючи склад цього злочину, можна вказати таке. Безпосереднім об'єктом виступають суспільні відносини щодо життя і здоров'я цивільних осіб, цілісності і безпеки цивільних об'єктів, а також захисту і безпеки довкілля. Особливу увагу слід звернути на такий предмет злочину, як довкілля. Злочин щодо нього вважається вчиненим виключно у разі, коли суб'єкту вчинення відомо, що його дії призведуть до масштабної, довгострокової та серйозної шкоди довкіллю. Причому наслідки мають відобразитись саме в сукупності всіх трьох факторів: масштабна, довгострокова і серйозна шкода. Також шкода має бути вчинена умисно, бути явно несумісною з конкретною і без-

посередньо очікуваною загальною військовою перевагою. У разі відсутності одного із зазначених елементів склад злочину відсутній.

Складність у цій частині полягає в тому, що Статут не роз'яснює, що означають ці оціночні терміни. Невідомо, яку частину території чи простору має охоплювати шкода, аби вважатись масштабною. Спірним є питання про те, чи достатньо впливу лише на одну складову довкілля для визнання шкоди масштабною. Не уточнено, від яких критеріїв залежить масштабність шкоди. Також виникають питання щодо довгостроковості: строк вимірюється часом, потрібним на відновлення стану довкілля до звичного чи часом завдання шкоди; який проміжок часу може вважатись довгим; відштовхуватись треба від загальних уявлень людини про тривалість часу чи від строків, характерних для тих чи інших екосистем. Щодо серйозності, то слід зауважити, що невідомою залишається межа між шкодою, яка вважатиметься серйозною, і такою, що не охоплюватиметься дією цього положення.

Міжнародна група експертів, що складається із міжнародно-визнаних юристів-практиків та науковців, пропонує включити до Римського статуту такий злочин, як екоцид. Такі пропозиції можна розглядати як природний крок до забезпечення більшої персональної відповідальності всіх учасників, чії дії завдають значної шкоди довкіллю, включаючи людські втрати, спричиняють зміни клімату. Визначення «екоциду» як тяжкого міжнародного злочину (поряд з іншими серйозними злочинами, передбаченими Римським статутом), на відміну від цивільного правопорушення, є явним підвищенням рівня відповідальності за його вчинення.

Україна має зробити важливий крок — приєднатися до Римського статуту. Ратифікація дасть їй можливість у майбутньому налагоджувати співробітництво і звертатися по допомогу до МКС, відповідно до Консультаційного документа щодо відбору справ і визначення пріоритетів, до Офісу прокурора стосовно екоциду, який є тяжким злочином згідно з національним законодавством України.

Отже, передбачення текстом чинного кримінального закону відповідальності за вчинення кримінального правопорушення «Екоцид» є важливим фактором на шляху до притягнення окупантів, винних у заподіянні значної шкоди українському довкіллю, до відповідальності. Очікується більш активне застосування ст. 441 КК України правоохоронними органами і судами, напрацювання ними критеріїв, які розкривають суть диспозиції цієї норми. Военні дії на території України демонструють неприпустимість декриміналізації злочину «Екоцид» в Україні, що має бути враховано робочою групою, яка напрацьовує новий КК України. У превентивних цілях, а також з метою надання міжнародно-правового захисту довкіллю та екосистемам Римський статут має бути доповнено складом злочину «Екоцид». Україна має

ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду та підтримати поправку до Римського статуту, яка передбачає включення злочину екоциду, що припинить імунітет топ-посадовців за вчинення найбільш серйозних злочинів проти довкілля в часи воєнних дій та в мирні часи, слугуючи попереджувачим фактором для виникнення екологічних катастроф в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст.131
2. Проект нового Кримінального кодексу України. URL: <https://new-criminalcode.org.ua/criminal-code>
3. Екоцид у кримінальному праві України та міжнародні перспективи. URL: <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/Ekotsyd-ukryminalnomu-pravi.pdf>
4. Аналіз проекту нового Кримінального кодексу в контексті кримінально-правової охорони безпеки довкілля. URL: http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/Dopovnenyj-Analiz-Proyekt-KK-Ukrayiny-2.pdf?fbclid=IwAR3cdn8VKICj97ukp1IiSeV4wvACHpBPD2pVX_Z2G6Hp04U4jya85H_u_5o
5. Три місяці неприхованого екоциду: Руслан Стрілець закликав українців збирати відомості про злочини рашистів. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39221.html>
6. UN warns of toxic environmental legacy for Ukraine, region. URL: <https://www.unep.org/news-and-stories/press-release/un-warns-toxic-environmental-legacy-ukraine-region>
7. Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide. URL: <https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d1e6e604fae2201d03407f/1624368879048/SE+Foundation+Commentary+and+core+text+rev+6.pdf>
8. Ecocide law in national jurisdictions. URL: <https://ecocidelaw.com/existing-ecocide-laws/>

РЕЗОЛЮЦІЇ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ АСАМБЛЕЇ РАДИ ЄВРОПИ «ВПЛИВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА ДОВКІЛЛЯ» ТА «ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА АСПЕКТ ПРАВ ЛЮДИНИ В АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ»

*Баран Соломія,
юрисконсульт МБО «Екологія–Право–Людина»*

У цій статті здійснено аналіз змісту резолюцій Парламентської асамблеї Ради Європи (далі — ПАРЄ) «Вплив збройних конфліктів на довкілля» та «Правові аспекти та аспект прав людини в агресії РФ проти України». Детальне ознайомлення із їх текстом дозволяє відслідкувати тенденції міжнародної політики стосовно захисту українського довкілля, прав людини, а також процес створення міжнародно-правових механізмів притягнення винних до відповідальності.

ПАРЄ є одним з двох статутних органів Ради Європи. Асамблея розглядає актуальні питання, пов'язані з проблемами суспільства і аспектами міжнародної політики в таких сферах, як захист прав людини, розвиток демократії та верховенства права. З урахуванням вагомості ролі ПАРЄ на міжнародній арені, детальний аналіз змісту резолюцій «Вплив збройних конфліктів на довкілля» та «Правові аспекти та аспект прав людини в агресії РФ проти України» є вкрай важливим для розуміння світової політики щодо війни в Україні, російського агресора, відшкодування завданої шкоди та притягнення винних до відповідальності.

У Страсбурзі в рамках зимової пленарної сесії Парламентської асамблеї Ради Європи 25 та 26 січня 2023 року було ухвалено резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи «Вплив збройних конфліктів на довкілля» та «Правові аспекти та аспект прав людини в агресії рф проти України».

Резолюцією ПАРЄ «Вплив збройних конфліктів на довкілля» визнається, що шкода довкіллю в результаті збройних конфліктів може бути багатогранною, серйозною, тривалою та здебільшого незворотною. Таким чином порушуються права людини на життя та на чисте

довкілля. У цій постанові ПАРЄ висловлює жаль з приводу того факту, що досі існують значні прогалини у сфері захисту довкілля в контексті збройних конфліктів та їх наслідків. Існуючим правовим інструментам бракує універсальності з точки зору ратифікації, точності використаних термінів (наприклад, для кваліфікації «широкої, тривалої або серйозної шкоди»), всебічного охоплення правопорушень. Крім того, ПАРЄ визнано, що поки відсутній постійний міжнародний механізм моніторингу порушень і розгляду позовів про компенсацію шкоди, завданої довкіллю.

На вирішення поставлених проблем було ухвалено ряд важливих рішень. У резолюції ПАРЄ «Вплив збройних конфліктів на довкілля», зокрема, йдеться про необхідність кодифікувати поняття «екоцид». Йдеться про кодифікацію як на національному, так і на міжнародному рівні. ПАРЄ рішуче підтримує зусилля щодо внесення змін до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, щоб додати екоцид як новий злочин. Відповідно до прийнятого тексту цієї резолюції, необхідно внести зміни до Римського статуту Міжнародного кримінального суду і включити у його текст екоцид. При цьому екоцид виступатиме окремим видом злочину.

У резолюції ПАРЄ «Вплив збройних конфліктів на довкілля» проголошено, що держави-члени зобов'язані здійснити усі необхідні заходи із заборони використання забороненої зброї під час збройних конфліктів. Варто наголосити, що така зброя непропорційно впливає на довкілля, завдаючи йому значної шкоди, а також робить неможливим життя людей в зоні ведення бойових дій. Делегати підтримали правки про необхідність захисту територій, де розташовані атомні електростанції, об'єкти критичної інфраструктури. Така позиція ПАРЄ надзвичайно важлива в частині протидії ядерному шантажу РФ.

З метою належного захисту життєвого простору людини, довкілля та прав людини на життя та здорове довкілля в контексті збройних конфліктів ПАРЄ вказала на необхідність розгляду проєкту нового регіонального правового інструменту або договору під егідою Ради Європи з метою уточнення та заповнення прогалин, виявлених в існуючому правовому регулюванні питань захисту довкілля.

Щодо резолюції ПАРЄ «Правові аспекти та аспект прав людини в агресії РФ проти України» варто зазначити таке. Важливим її положенням є визнання ПАРЄ того, що Білорусь брала участь в агресії Російської Федерації проти України, оскільки дозволила Російській Федерації використовувати свою територію для здійснення актів агресії проти України. Роль і співучасть Білорусі повинні бути засуджені міжнародним співтовариством, а її лідери повинні бути притягнуті до відповідальності. У цій резолюції ПАРЄ визнає, що дії РФ та Білорусі відповідають ознакам злочину агресії, викладеному у Статуті Міжнародного

кримінального суду та розумінню цього злочину у звичайному міжнародному праві. Ця резолюція містить чіткий посил про необхідність притягнення до відповідальності за вчинене в Україні політичних та військових лідерів РФ та Білорусі.

ПАРЄ закликає держав-членів та держав-спостерігачів Ради Європи створити спеціальний міжнародний кримінальний трибунал щодо злочину агресії проти України. У резолюції ПАРЄ «Правові аспекти та аспект прав людини в агресії РФ проти України» йдеться про те, що таке створення має бути підтримане якомога більшою кількістю державних та міжнародних організацій, в тому числі, йдеться про Генеральну Асамблею ООН. ПАРЄ вважає, що глави держав і урядів Ради Європи на своєму 4-му саміті в Рейк'явіку в травні 2023 року повинні надати політичну підтримку створенню такого трибуналу. На держави також покладається обов'язок із забезпечення конкретною експертною та технічною підтримкою Ради Європи процесу створення такого трибуналу в тісній координації з іншими зацікавленими міжнародними організаціями та державами.

За резолюцією ПАРЄ «Правові аспекти та аспект прав людини в агресії РФ проти України» цей трибунал має характеризуватись таким:

1. Його юрисдикція обмежуватиметься злочином агресії, вчиненим проти України, і поширюватиметься *ratione temporis* (часова юрисдикція) на агресію, розпочату Російською Федерацією в лютому 2014 року. Його юрисдикція включатиме роль і співучасть лідерів Білорусі в агресивній війні проти України.

2. Його статут має містити визначення злочину агресії відповідно до Статуту Міжнародного кримінального суду та міжнародного звичайного права.

3. Його статут чітко зазначатиме, що особистий імунітет не буде застосовуватися до посадових осіб держави відповідно до практики інших міжнародних кримінальних трибуналів і що функціональний імунітет у будь-якому разі не буде застосований до злочину агресії. Офіційна посада глави держави чи уряду, члена уряду чи парламенту, обраного представника чи урядовця ні в якому разі не повинна звільняти обвинуваченого від кримінальної відповідальності за злочин агресії чи виправдовувати пом'якшене покарання. Цей принцип має застосовуватися до громадян держав, які не є учасниками установчого договору чи угоди, зокрема громадян держави-агресора та його спільника.

4. Його статут міститиме перелік прав обвинувачених на справедливий судовий розгляд, посилання на принципи законності та *non bis in idem* (не двічі за одне) відповідно до міжнародного права прав людини та Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, практики Європейського суду з прав людини.

5. Його роль доповнюватиме юрисдикцію МКС і жодним чином не обмежуватиме та не впливатиме на здійснення останнім юрисдикції щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності та можливого геноциду, скоєного в контексті триваючої агресії. І МКС, і спеціальний трибунал повинні домовитися про практичні та правові питання, такі як обмін доказами, тримання підозрюваних під вартою, розроблення спільних схем захисту свідків, послідовність судових процесів над особами, переслідуваними обома судовими органами.

6. Його місцеперебування має бути встановлено в Гаазі з метою забезпечення взаємодоповнюваності та співпраці з МКС та іншими міжнародними судами та установами.

7. Держави та міжнародні організації, які підтримують спеціальний трибунал, повинні надати йому достатні людські та фінансові ресурси, забезпечивши його повну незалежність та ефективне оперативне функціонування, беручи до уваги той факт, що він, безперечно, не зможе відразу працювати на повну потужність.

Паралельно зі створенням спеціального трибуналу ПАРЕ закликає держави-члени та держави-спостерігачі, які ще не ратифікували Статут МКС або поправки до нього, зробити це якнайшвидше.

У резолюції ПАРЕ «Правові аспекти та аспект прав людини в агресії РФ проти України» вказано, що є все більше доказів того, що російська офіційна риторика, яка використовується для виправдання повномасштабного вторгнення та агресії проти України, так званого процесу «деукраїнізації», несе ознаки публічного підбурювання до геноциду або розкриває наміри знищити український народ як такий чи принаймні його частину. ПАРЕ нагадує, що Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього 1948 року, учасниками якої є як Україна, так і РФ, забороняє прямі та публічні заклики до вчинення геноциду та замах на геноцид. Деякі дії, вчинені російськими військами проти українських цивільних осіб, можуть підпадати під статтю II зазначеної Конвенції, такі як убивства та примусове переміщення дітей одного народу до іншого з метою русифікації через усиновлення російськими родинами та/або переведення до російських дитячих будинків або інтернатних закладів, таких як літні табори.

Резолюцією ПАРЕ «Правові аспекти та аспект прав людини в агресії РФ проти України» закликає держави-члени та держави-спостерігачі Ради Європи: підтримати розслідування, розпочате Прокурором МКС щодо ситуації в Україні; допомагати українській владі та, зокрема, Офісу Генерального прокурора, в їхніх поточних зусиллях з розслідування міжнародних злочинів, скоєних в Україні; надавати експертну підтримку українській владі; використовувати принцип уні-

версальної юрисдикції або інші принципи (активної чи пасивної правосуб'єктності) для розслідування та судового переслідування ймовірних міжнародних злочинів, скоєних в Україні; приєднатися або співпрацювати зі Спільною слідчою групою; підтримувати роботу українських та міжнародних неурядових організацій, а також правозахисників і журналістів на місцях у зборі доказів і документації передбачуваних міжнародних злочинів або надання різних видів допомоги жертвам і свідкам, у т.ч. щодо примусового переміщення дітей до Російської Федерації та на окуповані Росією території; забезпечити посилену координацію та узгодженість між усіма механізмами підзвітності та залученими учасниками; ратифікувати Римський статут МКС і поправки до нього, якщо вони ще не зробили цього.

Згідно із текстом резолюції ПАРЕ «Правові аспекти та аспект прав людини в агресії РФ проти України», після закінчення військових дій ПАРЕ зобов'язалась розглянути можливість проведення однієї зі своїх сесій у Києві, що є своєрідним знаком солідарності з Україною.

Логічним наслідком та продовженням рішень світової спільноти, спрямованих на притягнення агресорів до відповідальності стало те, що голови зовнішньополітичних комітетів 21 парламенту вже підписали заяву про створення спеціального міжнародного трибуналу проти путіна. Тож необхідні міжнародно-правові процеси запущено. Подібні рішення дають впевненість у тому, що винних осіб буде покарано, а завдана шкода — відшкодована.

Отже, прийняття резолюції ПАРЕ «Вплив збройних конфліктів на довкілля» є вагомим кроком на шляху до удосконалення міжнародних та національних правових механізмів захисту довкілля. Прийняття резолюції ПАРЕ «Правові аспекти та аспект прав людини в агресії рф проти України» є ще одним етапом на шляху до удосконалення міжнародних та національних механізмів притягнення посадових осіб-представників Білорусі та РФ, винних у вчиненні злочинів агресії та геноциду на території України, до відповідальності. Ухвалення таких важливих рішень з боку ПАРЕ в перспективі матиме вагомий вплив на відшкодування шкоди, завданої військовими діями на території нашої держави. Зазначене є вагомим сигналом для нашої держави про підтримку і солідарність європейських держав, а також, про намір світового співтовариства відновити справедливість.

Список використаних джерел

1. Legal and human rights aspects of the Russian Federation's aggression against Ukraine. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31576/html>
2. Environmental impact of armed conflicts. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31600/html>

3. Прийняття ПАРЄ Резолюції «Вплив збройних конфліктів на довкілля». URL: <http://epl.org.ua/announces/pryjnyattya-parye-rezolyutsiyi-vplyv-zbrojnyh-konfliktiv-na-dovkillya/>
4. Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи «Правові аспекти та аспект прав людини в агресії РФ проти України». URL: <http://epl.org.ua/announces/rezolyutsiya-parlamentskoyi-asambleyi-rady-yevropy-pravovi-aspekty-ta-aspekt-prav-lyudyny-v-agresiyi-rf-proty-ukrayiny/>
5. Парламентська асамблея Ради Європи. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/rada-yevropi/parlamentska-asambleya-radi-yevropi>

ЯДЕРНА БЕЗПЕКА

► Конвенція про оперативне оповіщення про ядерну аварію, 1986

Повна назва — Конвенція про оперативне оповіщення про ядерну аварію

Коротка назва — відсутня

Дата і місце прийняття — 26 вересня 1986 року, Відень (Австрія)

Дата набрання чинності для України — 26 лютого 1987 року

Дата набрання чинності для РФ — 24 січня 1987 року

Короткий опис договору

Конвенція стосується оповіщення та інформування у випадку будь-якої аварії, в результаті якої можуть бути викинуті чи вже викидаються радіаційні елементи, і яка призвела чи може призвести до міжнародного транскордонного викиду, що повинно б мати з точки зору радіаційної безпеки значення для іншої держави.

Ядерною є аварія, пов'язана із такими установками: ядерний реактор, установка ядерного паливного циклу, установка збагачення з радіоактивними відходами, перевезення і зберігання ядерного палива чи радіоактивних відходів, виробництво, використання, зберігання, видалення і перевезення радіоізотопів для сільськогосподарських, промислових, медичних цілей, використання радіоізотопів для вироблення енергії в космічних цілях.

Безпосередньо чи через Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) відбувається інформування держав, що можуть бути зачеплені чи піддалися фізичному впливу від ядерної аварії. МАГАТЕ може сприяти створенню систем радіаційного оповіщення. Держави можуть укладати між собою двосторонні чи багатосторонні угоди, що стосуються оповіщення про ядерні аварії.

Опис механізму дотримання

У разі виникнення спорів між країнами чи між країнами і МАГАТЕ щодо тлумачення цієї конвенції, сторони проводять взаємні консультації в цілях регулювання спору шляхом переговорів чи іншими мирними способами врегулювання спорів, що для них є прийнятними.

Висновок щодо можливості застосування в контексті збройної агресії

Конвенція не містить застереження щодо її дії під час воєнного стану чи у випадку збройного конфлікту, тому можна зробити висновок, що її дія поширюється і на час воєнних дій в Україні. Конвенція в основному спрямована на забезпечення оповіщення у разі ядерної аварії. На всіх об'єктах в Україні, де є ядерні реактори, де проводиться зберігання ядерного палива чи радіоактивних відходів, у разі аварійних ситуацій, пов'язаних чи не пов'язаних із воєнними діями, Україна має обов'язок сповіщати і МАГАТЕ і держави, що можуть чи вже зазнали негативного впливу викидів радіаційних елементів.

► Конвенція про допомогу в разі ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації, 1986

Повна назва — Конвенція про допомогу в разі ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації

Коротка назва — відсутня

Дата і місце прийняття — 26 вересня 1986 року, Відень (Австрія)

Дата набрання чинності для України — 26 лютого 1987 року

Дата набрання чинності для РФ — 24 січня 1987 року

Короткий опис договору

Конвенція сприяє наданню швидкої допомоги у разі ядерної аварії чи надзвичайної ситуації для мінімізації її наслідків та захисту життя, власності та довкілля від наслідків радіоактивного забруднення. Співпраця між країнами може базуватися на основі двосторонньої та багатосторонньої співпраці. Надання допомоги у разі ядерної аварії чи радіологічної надзвичайної ситуації надається країні, незважаючи на те, чи така аварія виникла на її території, в межах її юрисдикції чи контролю, надається іншою стороною напряму чи за посередництвом МАГАТЕ, чи надається МАГАТЕ, або іншими міждержавними організаціями.

Конвенція регулює умови надання такої допомоги та контроль за нею, а також припинення такої допомоги, компенсація витратків на надання такої допомоги. Функції МАГАТЕ у координації надання такої допомоги передбачені ст. 5 Конвенції і передбачають збирання та поширення серед держав-членів різноманітної інформації, надання допомоги державам-членам у розробленні, планів, програм щодо ава-

рійних ситуації та радіаційного контролю, надання засобів та інших своїх послуг державам-членам у разі аварійних ситуацій.

Опис механізму дотримання

У разі виникнення спорів між країнами чи між країнами і МАГАТЕ щодо тлумачення цієї Конвенції сторони проводять взаємні консультації в цілях регулювання спору шляхом переговорів чи іншими мирними способами врегулювання спорів, що для них є прийнятними.

Висновок щодо можливості застосування в контексті збройної агресії

Конвенція не містить застереження щодо її дії під час воєнного стану чи у разі збройного конфлікту, тому можна зробити висновок що її дія поширюється і на час воєнних дій в Україні. Конвенція в основному спрямована на спільні дії МАГАТЕ та держав-членів у разі настання ядерної аварії чи іншої надзвичайної радіаційної ситуації. Україна може скористатися положеннями цієї Конвенції у разі такої ситуації, та звернутися до МАГАТЕ та інших сторін конвенції за допомогою для захисту життя, власності та довкілля від наслідків радіоактивного забруднення.

► Конвенції про ядерну безпеку, 1994

Повна назва — Конвенції про ядерну безпеку

Коротка назва — відсутня

Дата і місце прийняття — 17 червня 1994 року, Відень (Австрія)

Дата набрання чинності для України — 7 липня 1998 року

Дата набрання чинності для РФ — 24 жовтня 1996 року

Короткий опис договору

Конвенція має на меті забезпечення того, щоб використання ядерної енергії було безпечним, добре регульованим та екологічно раціональним. З одного боку, відповідальність за ядерну безпеку лежить на державі, під юрисдикцією якої знаходиться ядерна установка; з іншого боку, аварії на ядерних установках мають потенціал транскордонного впливу.

Конвенція передбачає зобов'язання застосовувати основоположні принципи безпеки ядерних установок, а не деталізовані норми безпеки, і що існують сформульовані на міжнародному рівні керівні принципи безпеки, які періодично оновлюються і, таким чином, можуть

слугувати керівництвом щодо сучасних засобів досягнення високого рівня безпеки.

Конвенція має такі цілі:

i) досягти високого рівня ядерної безпеки в усьому світі на основі зміцнення національних заходів і міжнародного співробітництва, в тому числі у відповідних випадках, на основі технічного співробітництва в галузі безпеки, і підтримувати такий рівень;

ii) створити і підтримувати на ядерних установках ефективні засоби захисту від потенційної радіаційної небезпеки, з тим, щоб захистити окремих осіб, суспільство в цілому і навколишнє середовище від шкідливого впливу іонізуючих випромінювань від таких установок;

iii) відвертати аварії з радіологічними наслідками і пом'якшувати такі наслідки в тому випадку, якщо вони матимуть місце.

Кожна сторона зобов'язана подавати доповіді перед Нарадами Сторін про заходи, вжиті нею з метою здійснення кожного із зобов'язань, що випливають із цієї Конвенції.

Кожна Сторона створює і підтримує законодавчу та регуляторну базу для забезпечення безпеки ядерних установок.

Законодавча і регуляторна база передбачає:

i) введення відповідних національних вимог і регуляторних положень в галузі безпеки;

ii) систему ліцензування діяльності з експлуатації ядерних установок і заборону експлуатації ядерної установки без ліцензії;

iii) систему регулюючого контролю і оцінки ядерних установок з метою перевірки додержання регулюючих положень і умов ліцензій;

iv) забезпечення виконання чинних регуляторних положень і умов ліцензії, включаючи припинення дії, зміну або анулювання.

Кожна Сторона запроваджує або призначає регулюючий орган, якому доручається реалізація законодавчої і регуляторної бази, і якому надаються належні повноваження, компетенція та фінансові і людські ресурси, необхідні для виконання доручених йому обов'язків.

Основна відповідальність за безпеку ядерної установки покладається на власника відповідної ліцензії, тому держава вживає відповідних заходів із забезпечення того, щоб кожний такий власник ліцензії виконував свої обов'язки.

Кожна Сторона вживає відповідних заходів для забезпечення того, щоб у всіх експлуатаційних станах радіаційне опромінювання персоналу та населення, що створюється ядерною установкою, підтримувалося на розумно досяжному низькому рівні та щоб жодна людина не отримувала доз опромінювання, які перевищують встановлені національні дозові обмеження.

Кожна Сторона вживає відповідних заходів для забезпечення того, щоб для ядерних установок існували плани аварійних заходів на май-

данчику та за його межами, які періодично відпрацьовуються та які охоплюють діяльність, що має бути здійснена у випадку аварійної ситуації.

Конвенція передбачає вимоги до безпеки установок під час вибору майданчика, розроблення проекту та спорудження установки, її експлуатації.

У ст. 16 Конвенції передбачено обов'язок існування на ядерних установках планів аварійних заходів на майданчику та за його межами, які мають періодично відпрацьовуватися та які охоплюють діяльність, що має бути здійснена у випадку аварійної ситуації. Також Конвенція передбачає обов'язок надання відповідної інформації населенню та компетентним органам, розташованим поблизу ядерної установки, для аварійного планування та реагування.

Опис механізму дотримання

Наради з розгляду. Сторони проводять Наради з розгляду з метою розгляду доповідей, що подаються Сторонами. Під час Нарад з розгляду у разі необхідності можуть створюватись та функціонувати підгрупи, які складаються з представників Сторін, з метою розгляду конкретних питань, що містяться в доповідях.

Кожна Сторона має можливість у розумних межах обговорювати доповіді, які подаються іншими Сторонами, та отримувати пояснення щодо таких доповідей.

Висновок щодо можливості застосування в контексті збройної агресії

Конвенція не містить застереження щодо її дії під час воєнного стану чи у випадку збройного конфлікту, тому можна зробити висновок, що її дія поширюється і на час воєнних дій в Україні. Конвенція в основному спрямована на забезпечення ядерної безпеки ядерної установки, що експлуатується в мирний час.

Через вторгнення РФ до України та захоплення Запорізької атомної електростанції (ЗАЕС) Україна не може виконувати свої обов'язки, що передбачені цією Конвенцією та не може забезпечувати ядерну безпеку ЗАЕС. Також постійні польоти ракет окупантів над іншими українськими діючими атомними станціями ставлять під загрозу і їхню безпеку. Тому Україна повинна вказати про такі ризики для ядерної безпеки у своїй доповіді та просити Нарату з розгляду розглянути це питання та попередити РФ про порушення ними ядерної безпеки експлуатації ЗАЕС через її окупацію та постійні обстріли, звернутися до РФ із вимогою припинити такі незаконні дії та вживати дії до фактичного припинення таких дій.

► **Об'єднана конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами, 1997**

Повна назва — Об'єднана конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами

Коротка назва — відсутня

Дата і місце прийняття — 5 вересня 1997 року, Відень (Австрія)

Дата набрання чинності для України — 18 червня 2001 року

Дата набрання чинності для РФ — 19 квітня 2006 року

Короткий опис договору

Конвенція стосується безпеки поводження з відпрацьованим паливом, що утворюється в результаті експлуатації цивільних ядерних реакторів. Конвенція застосовується також до безпеки поводження з радіоактивними відходами в тих випадках, коли радіоактивні відходи утворюються в результаті цивільної діяльності. Однак ця Конвенція не застосовується до відходів, що містять лише природні радіоактивні речовини і не утворюються в ядерному паливному циклі.

Ця Конвенція не застосовується до безпеки поводження з відпрацьованим паливом чи радіоактивними відходами в рамках військових чи оборонних програм. Однак ця Конвенція застосовується до безпеки поводження з відпрацьованим паливом та радіоактивними відходами, що утворюються внаслідок запровадження військових чи оборонних програм, в тих випадках, якщо і коли такі матеріали передаються остаточно до цивільних програм, та поводження з ними здійснюється виключно в рамках таких програм.

Безпека поводження з відпрацьованим паливом — Конвенція визначає загальні вимоги належного захисту окремих осіб, суспільства в цілому та довкілля від радіологічних ризиків на всіх стадіях поводження з відпрацьованим паливом. Кожна Сторона вживає для цього відповідних заходів.

Кожна Сторона створює та підтримує законодавчу та регуляторну базу для забезпечення безпеки поводження з відпрацьованим паливом та радіоактивними відходами.

Ця законодавча та регуляторна база передбачає наявність:

- i) відповідних національних вимог відносно безпеки та регуляторних положень з радіаційної безпеки;
- ii) системи ліцензування діяльності в галузі поводження з відпрацьованим паливом та радіоактивними відходами;

- iii) системи заборони експлуатації установки для поводження з відпрацьованим паливом чи радіоактивними відходами без ліцензії;
- iv) системи відповідного відомчого та регуляторного контролю, а також документації та звітності;
- v) примусових заходів для виконання чинних регуляторних положень та умов ліцензій;
- vi) чіткого розподілу обов'язків органів, що займаються різними стадіями поводження з відпрацьованим паливом та радіоактивними відходами.

Кожна Сторона засновує чи призначає регуляторний орган, на який покладається реалізація законодавчої та регуляторної бази, та якому надаються належні повноваження, компетенція, а також фінансові та людські ресурси для виконання покладених на нього обов'язків.

Кожна Сторона пильнує, щоб основну відповідальність за безпеку поводження з відпрацьованим паливом та радіоактивними відходами було покладено на власника відповідної ліцензії, та вживає відповідних заходів для забезпечення того, щоб кожен такий власник ліцензії виконував свої обов'язки. Кожна Сторона слідкує, щоб до початку та протягом експлуатації установки для поводження з відпрацьованим паливом та радіоактивними відходами були наявні відповідні плани аварійних заходів на майданчику та, в разі необхідності, за його межами. Перевірки дії таких планів аварійних заходів мають проводитись так часто, як це необхідно. Кожна залучена до транскордонного переміщення Сторона вживає відповідних заходів для забезпечення того, щоб таке переміщення здійснювалось з дотриманням положень цієї Конвенції та міжнародно-правових документів, що стосуються цієї проблеми, і є обов'язковими для виконання.

Опис механізму дотримання

Сторони проводять Наради з метою розгляду доповідей. Кожна Сторона подає національну доповідь кожній Нараді Сторін, для розгляду. В цій доповіді розглядаються заходи, вжиті для здійснення кожного з зобов'язань, закріплених у Конвенції. Не пізніше ніж за три місяці до Наради Сторін, Сторони можуть подати питання та(чи) коментарі щодо індивідуальних національних доповідей. Ці коментарі та питання повинні бути поширені між всіма сторонами. На таких зустрічах з обговорення доповідей країн є можливість ідентифікувати добрі практики, пропозиції, труднощі та інші питання, які є важливі для поліпшення безпеки управління радіоактивними відходами та відпрацьованим паливом.

У разі виникнення розбіжностей між двома чи кількома Сторонами щодо тлумачення чи застосування цієї Конвенції, Сторони в рамках Наради Сторін вирішують їх через проведення консультацій. У разі,

якщо консультації виявляються непродуктивними, можна вдаватися до механізмів посередництва, примирення та арбітражного врегулювання, передбачених міжнародним правом, включаючи правила та практику, що їх застосовує МАГАТЕ.

Висновок щодо можливості застосування в контексті збройної агресії

Конвенція не містить застереження щодо її дії під час воєнного стану чи у випадку збройного конфлікту, тому можна зробити висновок, що її дія поширюється і на час воєнних дій в Україні. Конвенція в основному спрямована на забезпечення безпеки поводження із радіоактивними відходами та відпрацьованим паливом.

Через вторгнення РФ до України та захоплення ЗАЕС, Україна не може виконувати свої обов'язки, що передбачені цією Конвенцією та не може забезпечувати безпеку об'єктів зберігання відпрацьованого палива на ЗАЕС, на інших атомних станціях, тому не може гарантувати належний захист окремих осіб, суспільства в цілому та довкілля від радіологічних ризиків на всіх стадіях поводження з відпрацьованим паливом під час воєнних дій та окупації атомних станцій.

Також постійні польоти ракет окупантів над іншими українськими діючими атомними станціями, знищення ліній електропередач до місць зберігання ядерного палива ставлять під загрозу безпеку поводження із радіоактивними відходами та відпрацьованим паливом на українських об'єктах. Тому Україна повинна вказати про такі ризики для безпеки у своїй національній доповіді та просити Раду Сторін розглянути це питання та попередити РФ про порушення ними вимог цієї Конвенції через окупацію ЗАЕС та постійні обстріли, звернутися до РФ із вимогою припинити такі незаконні дії.

МОРСЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ І БІОРІЗНОМАНІТТЯ

► Міжнародна конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою, 1969

Повна назва — Міжнародна конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою

Скорочена назва — відсутня

Дата і місце прийняття — 29 листопада 1969 року, Брюссель (Бельгія), оновлена у 1992 році, Лондон (Велика Британія)

Дата набрання чинності для України — 4 липня 2002 року

Дата набрання чинності для РФ — 20 березня 2001 року

Короткий опис договору

Міжнародна конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою — багатосторонній договір, укладений під егідою Міжурядової морської консультативної організації (нині — Міжнародна морська організація) з метою встановлення єдиних міжнародних правил і процедур щодо вирішення питань відповідальності та забезпечення відшкодування шкоди особам, внаслідок забруднення, спричиненого витоком і зливом нафти із суден.

Особливістю Конвенції є те, що вона застосовується лише до забруднення морських вод нафтою та продуктами її первинної обробки з танкерів, які перевозять нафту, і не може бути застосована до інших видів забруднення моря нафтою та нафтопродуктами, зокрема нафтою, завантаженою у бочки чи інше вмістилище.

Документ регламентує цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою. Згідно з Конвенцією власник судна несе відповідальність, коли доведено, що шкода є результатом його власної дії або бездіяльності, вчиненої з наміром заподіяти таку шкоду або із самовпевненості й з розумінням імовірності виникнення такої шкоди.

Мета Конвенції — забезпечити адекватну компенсацію особам, яким була заподіяна шкода в результаті інциденту, пов'язаного із забрудненням нафтою (в результаті зливу чи витoku нафти із суден).

Згідно із положеннями Конвенції, якщо інцидент стався з двома або більше суднами із завданням шкоди від забруднення, власники всіх причетних до нього суден, якщо вони не звільняються від відповідальності на підставі ст. 3, несуть солідарну відповідальність за всю сукупність збитків, які не можуть бути розумно поділені.

Згідно із ст. 5 Конвенції власник судна має право обмежити свою відповідальність за цією Конвенцією щодо будь-якого одного інциденту загальною сумою, що обчислюється таким чином:

а) 3 мільйони розрахункових одиниць для судна місткістю не більше 5 000 одиниць;

б) для судна місткістю, що перевищує зазначену вище, додатково до суми, додається 420 розрахункових одиниць за кожну наступну одиницю місткості; за умови, однак, що загальна сума в жодному разі не перевищує 59,7 мільйона розрахункових одиниць.

Будь-який позов про відшкодування шкоди від забруднення може бути поданий безпосередньо до страхувальника або іншої особи, яка надала фінансове забезпечення відповідальності власника судна за шкоду від забруднення. Згідно із статтями 13, 14, 15 цієї Конвенції права на відшкодування, втрачаються, якщо позов не буде поданий протягом трьох років з дня заподіяння шкоди. Однак в жодному разі позов не може бути подано після закінчення шести років з дня, коли стався інцидент, що спричинив шкоду.

Якщо внаслідок інциденту спричинено шкоду від забруднення нафтою території, включаючи територіальне море або район, однієї або більше Договірних держав, або якщо було вжито попереджувальних заходів для відвернення або зменшення шкоди від забруднення на такій території, включаючи територіальне море або такий район, позови про відшкодування можуть подаватися тільки в судах будь-якої такої Договірної держави або держав. Кожна Договірна держава забезпечує, щоб її суди мали юрисдикцію, необхідну для розгляду таких позовів про відшкодування. Після створення фонду, суди держави, в якій створено фонд, мають виключну компетенцію вирішувати всі питання пропорційного поділу та розподілення коштів фонду.

Прийняття цієї Конвенції є свідченням розвитку концепції субсидіарної відповідальності держави за істотне забруднення довкілля, вчинене приватними особами, що перебувають під її юрисдикцією чи контролем, останні зобов'язані за рахунок власних коштів у порядку цивільного судочинства відшкодувати завдані збитки, а якщо цих коштів недостатньо або розмір заподіяної шкоди перевищує максимальну межу цивільно-правової відповідальності, на державу покладається обов'язок компенсувати непокриту частину завданих збитків, що і становить зміст матеріальної форми субсидіарної міжнародно-правової відповідальності держави.

Опис механізму дотримання

Конвенція не передбачає механізмів вирішення спорів між сторонами, ніж той, що безпосередньо описаний у Конвенції.

Висновок щодо можливості застосування в контексті збройної агресії

Особливістю цієї Конвенції є те, що вона застосовується лише до забруднення морських вод нафтою з танкерів, які перевозять нафту в комерційних цілях. Конвенція також містить чітке застереження про незастосування її положень до військових кораблів та інших суден, які належать державі або експлуатуються нею та використовуються в даний момент виключно для урядової некомерційної служби. Положення цієї Конвенції, на жаль, не можуть бути застосовані до відшкодування шкоди за нафтове забруднення Чорного моря, що з'явилося внаслідок діяльності російської авіації та військових суден, а також за значне скорочення популяції морських ссавців, пов'язане із інтенсивним рухом кораблів Чорноморського флоту РФ, використанням гідролокаторів та сонарів підводних та надводних човнів.

► Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден, 1973

Повна назва: Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден

Коротка назва — MARPOL

Дата і місце прийняття — 2 листопада 1973 року, Лондон (Велика Британія)

Дата набрання чинності для України — 25 січня 1994 року

Дата набрання чинності для рф — 3 лютого 1984 року

Короткий опис договору

Важливим міжнародним договором, який розглядає питання екології моря, є Міжнародна конвенція щодо запобігання забрудненню з суден (надалі — Конвенція МАРПОЛ 73/78), яка була ухвалена під егідою Міжнародної морської організації в 1973 році. Вона була введена в дію в 1978 році разом із прийняттям Протоколу 1978 року, що доповнює Конвенцію. У 1997 році додатково до цієї Конвенції був прийнятий Протокол, що визначив нові інструкції щодо попередження забруднення атмосфери з суден до додатка VI Конвенції.

Конвенція OILPOL 1954 року та її подальші поправки мало сприяли зменшенню кількості нафти, що потрапляла в океани. Конвенція

МАРПОЛ 73/78 мала на меті суттєво покращити цю ситуацію. Вона включає вимоги та стандарти Конвенції OILPOL 1954 року, поширює режим на всі судна, що працюють в океанах (а не лише на танкери) і встановлює амбітні цілі щодо повного усунення будь-якого навмисного забруднення морського середовища нафтою та іншими шкідливими речовинами, мінімізації випадкового викиду таких речовин. Проте приблизно 40 держав продовжують керуватися Конвенцією 1954 року та її положеннями.

Міжнародній конференції МАРПОЛ 1973 року передували роки підготовчої роботи під егідою Комітету безпеки на морі Міжнародної морської організації та його технічного підкомітету. Проекти положень, які згодом були подані урядам для коментарів, не містили положення про непередбачуваність війни чи збройного конфлікту. Слід зазначити, що виключення цього пункту взагалі не оскаржувалося.

Станом на 2020 рік встановлені Конвенцією МАРПОЛ 73/78 норми поширювалися більш ніж на 90% світового торгового флоту.

Щодо структури. Ця Конвенція містить 20 статей і 2 протоколи. Протокол «Стосовно повідомлень про інциденти, що тягнуть викид шкідливих речовин» та протокол «Про арбітраж». Прийнято 6 додатків до неї, що описують правила щодо забруднення моря переліченими речовинами, наприклад, нафтою, стічними водами, сміттям і визначають правила забруднення повітряного середовища із суден.

Сфера поширення. Конвенція МАРПОЛ 73/78 застосовується до суден, що плавають під прапором країни, яка є учасником Конвенції, а також до суден, які перебувають в оперативному управлінні країни-учасника, незалежно від того, під яким прапором вони здійснюють свою діяльність, за винятком військових суден і суден, що використовуються для урядових некомерційних цілей.

Втім, п. 3 Конвенції МАРПОЛ 73/78 передбачає, що навіть стосовно цих суден держави-учасники цієї Конвенції зобов'язані забезпечити діяльність відповідно до її положень. Крім того, в п. 4 ст. 2 Конвенції МАРПОЛ 73/78 поняття «судно» визначено таким чином, що воно охоплює судна будь-якого типу, включаючи «судна на підводних крилах, судна на повітряній подушці, підводні судна, плавучі засоби, а також стаціонарні і плавучі платформи».

В шести додатках до Конвенції МАРПОЛ 73/78 містяться правила, що забезпечують запобігання забрудненню морського середовища під час експлуатації суден та охоплюють різні джерела забруднення з суден. Наприклад, в «особливих районах» встановлюються спеціальний режим і вимоги до суден, що в них перебувають.

Правила запобігання забрудненню нафтою містяться у додатку I і стосуються всіх суден, на які поширюється Конвенція МАРПОЛ 73/78. Важливо, що у Конвенції термін «нафта» означає нафту в будь-якому

вигляді, включаючи сиру нафту, рідке паливо, опади, що містять нафту та очищені нафтопродукти (які не є нафтохімічними речовинами, що підпадають під дію положень додатка II до Конвенції). У свою чергу «суміш, що містить нафту» означає суміш з будь-яким вмістом нафти.

Одним із найважливіших аспектів, передбачених у Конвенції, стало закріплення концепції «особливих районів». Останні визнаються настільки вразливими до забруднення нафтою, що скиди в їхніх межах повністю заборонено із рядом невеликих винятків. Правило 10 Конвенції визначає район Середземного моря, район Балтійського моря, Чорного моря, Червоного моря, «Район заток», Аденську затоку і район Антарктики як «особливі райони».

Протокол 1978 року до Конвенції МАРПОЛ запровадив чіткі правила огляду та сертифікації суден. Конвенція МАРПОЛ 73/78 р. вимагає, щоб усі судна, які здійснюють міжнародні рейси, мали Міжнародне свідоцтво про запобігання забрудненню нафтою, видане уповноваженим класифікаційним органом після відповідного огляду судна за поданням судовласника і підлягає обов'язковій перевірці у ході інспекції суден державою порту відповідно до Резолюції ІМО А.787(19) — «Процедури контролю суден державою порту».

Правила запобігання забрудненню шкідливими рідкими речовинами, які перевозяться наливом, містяться в додатку II Конвенції МАРПОЛ 73/78 та встановлюють вимоги, критерії та заходи щодо контролю за зливом за борт отруйних рідких речовин, що перевозяться наливом. Додаток II передбачає поділ перевезених наливом хімічних речовин на 4 категорії (X, Y, Z й інші речовини) залежно від ступеня їхньої токсичності та потенційної шкоди, їх скидання в результаті очищення або зливу баласту може заподіяти шкоду морським ресурсам і здоров'ю людини. Додаток встановлює максимальні концентрації шкідливих речовин під час скидання або повністю забороняє таке скидання. У будь-якому разі не дозволяється скидання відходів, що містять отруйні речовини, на відстані менше 12 миль від берега і на глибинах, менших ніж 25 метрів. Ще жорсткіші обмеження передбачено щодо Балтійського і Чорного морів.

Правила запобігання забрудненню шкідливими речовинами, які перевозяться морем в упаковці, містяться в додатку III до Конвенції. При цьому під шкідливими речовинами розуміються речовини, позначені як «забруднювачі моря» в Міжнародному кодексі перевезення небезпечних вантажів (IMDG Code), а під упаковкою — будь-які ємності для вантажу, що не є судовими конструкціями, під такими розуміють, наприклад, пакети, контейнери, трейлери, цистерни тощо.

Правила запобігання забрудненню стічними водами із суден містяться в додатку IV Конвенції МАРПОЛ 73/78 р. Ці правила також містять ряд вимог до обладнання суден, призначеного для контролю ски-

дання стічних вод і вимог до прийомних споруд для прийому стічних вод у портах і терміналах, правилам огляду суден і видачі Міжнародного свідоцтва про запобігання забрудненню стічними водами. Відповідно до Конвенції, до стічних вод відносять: стоки та інші відходи з усіх типів туалетів і пісуарів, стоки з медичних приміщень, ванни, стоки з приміщень, в яких містяться живі тварини або інші стічні води, якщо вони змішані з перерахованими вище стоками.

Правила запобігання забрудненню сміттям з суден містяться в додатку V Конвенції, що встановлює суворі обмеження на скидання сміття в море в прибережних водах і «особливих районах», повністю забороняє скидання сміття з пластику і накладає обмеження на скидання сміття з паперу, ганчір'я, скла і металу і способи, якими можна від нього позбутися. Набагато жорсткіші вимоги до скидання в особливих районах: районі Середземного моря, районі Балтійського моря, районі Чорного моря, районі Червоного моря, районі Північного моря, районі Антарктики і Великому Карибському районі.

Правила запобігання забрудненню повітряного середовища із суден містяться у додатку VI, який передбачає заходи щодо запобігання забрудненню повітря, заходи з перевірки суден і зачіпає такі основні напрями і встановлює межі щодо: викидів від судових дизельних двигунів, спалювання сміття на судні, якості рідкого палива, озоноруйнуючих речовин.

Наміри Міжнародної морської організації скоротити загальний обсяг викидів сірки до 0,5%, на реалізацію яких була ухвалена Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден, є важливим кроком для приведення морської галузі до норм Паризької кліматичної угоди.

Опис механізму дотримання

Для виконання положень Конвенції необхідно дотримуватись таких вимог:

- Усі судна, які здійснюють міжнародні рейси повинні мати Міжнародне свідоцтво про запобігання забрудненню нафтою, видане уповноваженим класифікаційним органом.
- Організувати інспекцію суден під час перебування в портах або віддалених від берега терміналах, що знаходяться під юрисдикцією якої-небудь Сторони, яке здійснюється посадовими особами, належним чином уповноваженими цією Стороною.
- Якщо судно не має дійсного Свідоцтва, Сторона, що здійснює інспектування, зобов'язується вжити заходів, що забезпечують невихід у море такого судна доти, поки воно не зможе вийти в море, не становлячи надмірної загрози для морського середовища.
- Сторони Конвенції мають співпрацювати у виявленні порушень і забезпеченні виконання положень цієї Конвенції.

- Вживати заходів з метою уникнення необґрунтованої затримки судна.
- Виконувати вимоги стосовно повідомлення про інциденти, пов'язані зі скиданням шкідливих речовин.
- Сторони Конвенції зобов'язані надсилати Організації: тексти законів, наказів, декретів, правил та інших актів, виданих ними з різних питань щодо застосування цієї Конвенції; список неурядових організацій, уповноважених від їхнього імені займатися питаннями проектування, конструкції й устаткування суден, що перевозять шкідливі речовини відповідно до положень Правил; достатню кількість зразків Свідоцтв, виданих ними відповідно до положень Правил; перелік прийомних пристроїв із вказівкою їх місцезнаходження, пропускну здатності, наявних пристосувань та інших характеристик; офіційні доповіді або огляди офіційних доповідей, що відображають результати застосування цієї Конвенції; щорічну статистичну доповідь про фактично накладені за порушення цієї Конвенції санкції, складену за розробленою Організацією єдиною формою.
- Кожна Сторона зобов'язана проводити розслідування будь-якої аварії відповідно до вимог Конвенції та передавати Організації інформацію про проведення такого розслідування.
- Дотримання вимог двох протоколів та шести додатків до Конвенції. Відповідно до ч. 2 ст. 1 Конвенції, будь-яке посилання на цю Конвенцію, якщо спеціально не передбачено інше, означає одночасно посилання на її протоколи і додатки.

Висновок щодо можливості застосування в контексті збройної агресії

Відповідно до ч. 3 ст. 3 Конвенції, ця Конвенція не застосовується до будь-яких військових кораблів, військово-допоміжних суден або інших суден, що належать державі або експлуатуються нею і використовуються нині винятково для урядової некомерційної служби. Однак кожна Сторона шляхом вживання відповідних заходів, що не завдають збитку експлуатації або експлуатаційним можливостям таких кораблів і суден, що належать їй або експлуатуються нею, повинна забезпечити, щоб ці кораблі і судна діяли, наскільки це доцільно і практично можливо, у такий спосіб, який відповідає цій Конвенції. На підставі цієї норми, робимо висновок про те, що в частині питань, що стосуються суден військового призначення та державних некомерційних суден Конвенція не може бути застосовна. Вказівка на те, що Сторона повинна забезпечити, щоб ці кораблі і судна діяли у такий спосіб, який відповідає цій Конвенції, має рекомендаційний характер. А тому сфера застосування Конвенції в контексті збройної агресії суттєво звужена тільки до торгових суден. У літературі цю Конвенцію часто називають «Конвенцією мирного часу».

► Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права, 1982

Повна назва — Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права

Коротка назва — UNCLOS

Дата і місце прийняття — 10 грудня 1982 року, Монтего-Бей (Ямайка)

Дата набрання чинності для України — 26 липня 1999 року

Дата набрання чинності для РФ — 12 березня 1997 року

Короткий опис договору

Конвенція ООН з морського права є важливим міжнародним документом, яким визначено порядок спільного та суверенного використання морських територій та порядок вирішення спорів державами-учасницями у разі недотримання положень Конвенції.

Держави-учасниці Конвенції визнали бажаність встановлення за допомогою цієї Конвенції і з належним урахуванням суверенітету всіх держав правового режиму для морів і океанів, який сприяв би міжнародним сполученням, а також використанню морів і океанів у мирних цілях, справедливому та ефективному використанню їхніх ресурсів, збереженню їхніх живих ресурсів, вивченню, захисту і збереженню морського середовища.

В основу Конвенції покладено положення щодо зміцнення миру, безпеки, співробітництва і дружніх відносин між усіма державами відповідно до принципів справедливості і рівноправності.

Держави-учасниці погодились добросовісно виконувати взяті на себе зобов'язання, здійснювати права і юрисдикцію та користуватися свободами, визнаними у цій Конвенції у такий спосіб, щоб не допускати зловживань цими правами.

Конвенція встановлює для держав-учасниць обов'язок використовувати моря у мирних цілях, утримуватись від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави чи яким-небудь іншим чином, не сумісним з принципами міжнародного права, втіленими у Статуті Організації Об'єднаних Націй.

Конвенція закріплює поняття мирного проходу як такого, якщо ним не порушується мир, добрий порядок або безпека прибережної держави. Такий прохід повинен здійснюватися відповідно до цієї Конвенції та інших норм міжнародного права.

Держава прапора несе міжнародну відповідальність за будь-яку шкоду або збитки, завдані прибережній державі в результаті недотримання будь-яким військовим кораблем або іншим державним судном,

яке експлуатується в некомерційних цілях, законів і правил прибережної держави стосовно проходу через територіальне море, або положень цієї Конвенції, або інших норм міжнародного права.

Конвенція закріплює положення щодо імунітету військових кораблів та інших державних суден, які експлуатуються в некомерційних цілях, згідно з яким за винятком випадків, передбачених у підрозділі А і у статтях 30 і 31, ніщо в цій Конвенції не зачіпає імунітету військових кораблів та інших державних суден, які експлуатуються в некомерційних цілях.

Конвенцією покладено обов'язок на держави-учасниці щодо захисту і збереження морського середовища від забруднення. Вони несуть відповідальність згідно з міжнародним правом. При цьому держави відповідно до своїх можливостей індивідуально чи, залежно від обставин, спільно вживають усіх сумісних з цією Конвенцією заходів, необхідних для відвернення, скорочення і збереження під контролем забруднення морського середовища з будь-якого джерела, використовуючи з цією метою найкращі практично застосовні засоби, що є в їхньому розпорядженні, та прагнуть погоджувати свою політику в цьому відношенні.

Опис механізму дотримання

Згідно з положенням Конвенції, засновано Міжнародний орган з морського дна (англ. International Seabed Authority), який має статус спостерігача в Генеральній Асамблеї ООН.

Міжнародний орган з морського дна є організацією, через яку держави-учасниці, якими в тому числі є Україна та Російська Федерація, організують і контролюють діяльність у Районі, яким є дно морів і океанів і його надра за межами національної юрисдикції, особливо з метою управління його ресурсами. До структури Міжнародного органу з морського дна входять Асамблея, Рада і Секретаріат.

Асамблея є вищим органом Міжнародного органу з морського дна, що складається з усіх його членів, перед яким звітують усі інші головні органи. Асамблея має повноваження встановлювати згідно з відповідними положенням цієї Конвенції загальну політику з будь-якого питання або проблеми у рамках компетенції Міжнародного органу з морського дна.

Асамблея може обговорювати будь-яке питання або проблему в рамках компетенції Міжнародного органу з морського дна та приймати рішення про те, який орган Міжнародного органу з морського дна буде займатися розглядом будь-якого такого питання або проблеми.

Виконавчим органом Міжнародного органу з морського дна є Рада. Рада має повноваження встановлювати згідно з цією Конвенцією і загальною політикою, визначеною Асамблеєю, конкретну політику, яку повинен проводити Міжнародний орган з морського дна з будь-

якого питання або проблеми, які належать до компетенції Міжнародного органу з морського дна.

Конвенцією передбачено процедуру передачі спорів до спеціальної камери Міжнародного трибуналу з морського права, або до «ad hoc Камери щодо спорів, які стосуються морського дна», або на обов'язковий комерційний арбітражний розгляд.

Конвенція ООН з морського права має унікальну систему вирішення спорів між державами-учасниками Конвенції. Приєднуючись до неї, держави погоджуються на одну з передбачених обов'язкових процедур вирішення спорів. Вибір може бути зроблений з-поміж Міжнародного трибуналу з морського права, Міжнародного суду ООН, Загального арбітражу відповідно до додатка VII та Спеціального арбітражу відповідно до додатка VIII, що визначено п. 1 ст. 287 Конвенції.

Міжнародний трибунал з морського права (International Tribunal for the Law of the Sea), уповноважений розглядати та вирішувати спори між державами, які виникають з приводу застосування Конвенції з морського права та її тлумачення з різних питань або угод, які нерозривно пов'язані з Конвенцією, що має повноваження щодо встановлення тимчасових заходів у спорах між державами-учасницями на прохання однієї зі сторін у спорі.

Висновок щодо можливості застосування в контексті збройної агресії

Конвенція ООН з морського права не містить застережень щодо її дії під час воєнного стану чи у випадку збройного конфлікту, тому можна зробити висновок, що її дія поширюється і на час воєнних дій в Україні.

Порушення Російською Федерацією суверенітету і територіальної цілісності України та здійснення протиправних дій в акваторіях Чорного та Азовського морів, які завдають значну шкоду морській екосистемі, свідчить про недотримання останньою РФ основних принципів та положень Конвенції ООН з морського права щодо: дотримання миру та безпеки між державами, мирного проходу, використання морів в мирних цілях, імунітету військових кораблів, захисту і збереження морського середовища та інших.

Насамперед Україна, в особі компетентних органів, має звернутись до Асамблеї та повідомити про недотримання Росією положень Конвенції, які мають наслідки у вигляді забруднення морського середовища та просити застосувати проти неї такі заходи, як припинення прав та привілеїв її членів, представлених у Міжнародному органі з морського дна, щоб в подальшому вона була позбавлена можливості будь-яким чином впливати на рішення Органу.

Зважаючи на значну шкоду морському середовищу Чорного та Азовського морів, яку завдає Росія в результаті збройної агресії, Україна

має спільно з іншими державами-учасницями розробити план заходів щодо захисту, збереження морського середовища, а також відновлення екосистеми морів, які постраждали.

Поряд з цим на сьогодні дуже важливо, щоб Україна на найвищому рівні забезпечила розслідування та повноту збирання доказів про злочини проти довкілля, які вчиняються Російською Федерацією в акваторіях Чорного та Азовського морів, у тому числі регулярне проведення вимірювання, оцінку й аналіз наслідків забруднення морського середовища.

На основі отриманих результатів дослідження компетентні органи зможуть визначити розмір шкоди, завданої забрудненням морського середовища через збройну агресію Росії, який в подальшому буде покладений в основу позову про стягнення з Російської Федерації цієї шкоди.

В порядку, визначеному на підставі додатку VII Конвенції ООН з морського права, Україна має підготувати та подати міжнародний позов проти Російської Федерації з приводу недотримання останньою положень Конвенції ООН з морського права, які завдають значну шкоду морській екосистемі, на підставі чого буде створений Арбітражний трибунал, який матиме юрисдикцію щодо розгляду відповідних позовів між Україною та Російською Федерацією.

► **Міжнародна конвенція про забезпечення готовності на випадок забруднення нафтою, боротьбу з ним і співпрацю, 1990**

Повна назва — Міжнародна конвенція про забезпечення готовності на випадок забруднення нафтою, боротьбу з ним і співпрацю

Коротка назва — відсутня

Дата і місце прийняття — 30 листопада 1990 року, Лондон (Велика Британія)

Дата набрання чинності для України — не ратифікувала

Дата набрання чинності для рф — 18 грудня 2009 року

Короткий опис договору

Міжнародна конвенція щодо забезпечення готовності на випадок забруднення нафтою, боротьбу з ним і співпрацю (OPRC) — міжнародна конвенція, присвячена способам запобігання розливам нафти та співпраці з їх усунення.

У липні 1989 року конференція провідних індустріальних країн у Парижі закликала Міжнародну морську організацію розро-

бити подальші заходи для запобігання забрудненню з суден. Цей заклик був схвалений Асамблеєю Міжнародної морської організації в листопаді того ж року і почалася робота над проектом конвенції, спрямованої на створення глобальної основи для міжнародного співробітництва в боротьбі з інцидентами або загрозами забруднення моря.

У 2000 році було прийнято Протокол до цієї Конвенції щодо небезпечних і шкідливих речовин (Протокол OPRC-HNS).

У тексті Конвенції містяться посилання на Конвенцію ООН з морського права, Міжнародну конвенцію з охорони людського життя на морі 1974 (SOLAS), Статут ООН і Статут Міжнародного Суду.

Посилання ж на цю Конвенцію містяться принаймні у таких актах: Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 1992 року та Протоколи до неї, План дій у надзвичайних ситуаціях на Чорному морі до Протоколу про співробітництво в боротьбі з забрудненням Чорного моря нафтою й іншими шкідливими речовинами внаслідок надзвичайних ситуацій.

Сфера застосування. Конвенція поширюється на морські судна будь-якого типу, включаючи судна на підводних крилах, судна на повітряній подушці, підводні судна, а також плавучі засоби будь-якого типу. Крім того, положення конвенції застосовуються до будь-яких стаціонарних чи плавучих морських установок чи споруд, зайнятих у розвідці, видобутку чи виробництві газу чи нафти, завантаження чи розвантаження нафти. Конвенція також стосується морських портів та об'єктів, пов'язаних з обробкою нафти, що створюють небезпеку забруднення нафтою, включаючи нафтові термінали, трубопроводи та інші об'єкти, пов'язані з обробкою нафти.

Важливо, що Конвенція не застосовується до військових кораблів і державних суден, які використовуються з некомерційною метою, але учасники Конвенції зобов'язані забезпечувати, щоб такі судна, наскільки це розумно і практично здійснено, діяли відповідно до Конвенції.

Конвенція передбачає, що Міжнародна морська організація відіграє важливу координуючу роль у виконанні й дотриманні її положень.

У розумінні Конвенції «нафта» означає нафту в будь-якій формі, включаючи сиру нафту, рідке паливо, відстій, нафтові залишки та очищені продукти.

Сторони цієї Конвенції зобов'язані встановлювати заходи для реагування на випадки забруднення на національному рівні або у співпраці з іншими країнами.

Відповідно до положень Міжнародної конвенції про забезпечення готовності на випадок забруднення нафтою, боротьбу з ним і співпрацю, судна повинні мати на борту план надзвичайних ситуацій щодо забруднення нафтою. Ці плани повинні піддаватися інспектуванню

прибережною державою під час знаходження суден у портах та на терміналах.

Від операторів морських установок, що перебувають під юрисдикцією Сторін, також вимагається мати плани на випадок надзвичайних ситуацій забруднення нафтою або подібні заходи, які повинні бути узгоджені з національними системами для швидкого та ефективного реагування на інциденти забруднення нафтою.

Крім того, судна зобов'язані повідомляти про випадки забруднення прибережній владі і Конвенція детально описує дії, які повинні бути вжиті. Відповідно до Конвенції її учасники вимагають невідкладно повідомляти про будь-яку подію, що спричинила або може спричинити скидання нафти: від капітанів або інших осіб, відповідальних за судна, що плавають під прапором учасника, — найближчій прибережній державі; від осіб, відповідальних за морські установки, — прибережній державі, під юрисдикцією якої знаходиться установка; від осіб, відповідальних за морські порти та об'єкти, пов'язані з обробкою нафти, — компетентному національному органу або найближчій прибережній державі; від морських інспекційних суден та повітряних суден, а також інших належних служб чи посадових осіб — компетентному національному органу або найближчій прибережній державі; від пілотів цивільних повітряних суден — найближчій прибережній державі.

Завжди після отримання згаданого повідомлення або інформації з інших джерел Сторона зобов'язана: оцінити подію для того, щоб визначити, чи вона є інцидентом, що викликає забруднення нафтою, оцінює характер, масштаби та можливі наслідки інциденту, що спричиняє забруднення нафтою, потім негайно інформує всі держави, інтереси яких порушені або можуть бути порушені таким інцидентом, що викликає забруднення нафтою, а також передає визначену Конвенцією інформацію відповідним державам.

При цьому Конвенцією вказано, що Сторонам слід використовувати, наскільки це практично можливо, систему повідомлень про забруднення нафтою, розроблену Міжнародною морською організацією, при обміні інформацією та здійсненні зв'язку з іншими державами та з Міжнародною морською організацією.

Конвенція передбачає створення запасів обладнання для боротьби з розливами нафти, проведення навчань з боротьби з розливами нафти та розробку детальних планів реагування на випадки забруднення.

Сторони Конвенції зобов'язані надавати допомогу іншим у разі надзвичайної ситуації, пов'язаної із забрудненням. Конвенція передбачає порядок відшкодування витрат за надання відповідної допомоги, а також закріплення різних аспектів такої співпраці в окремих дво- та багатосторонніх угодах. Так, наприклад, Російська Федера-

ція має три міжурядові угоди щодо співпраці при ліквідації розливів нафти на морі: з Норвегією, Фінляндією та США. Держморспасслужба Росії закріплена як уповноважений орган з реалізації планів спільних дій, розроблених у межах цих угод.

Сторони оцінюють у рамках Міжнародної морської організації ефективність Конвенції у світлі її завдань, особливо щодо принципів, що лежать в основі співробітництва та надання допомоги.

Опис механізму дотримання

Кожна Сторона започатковує національну систему термінової та ефективної боротьби з інцидентами, що викликають забруднення нафтою.

Ця система, як мінімум, включає: а) призначення компетентного національного органу чи органів, відповідальних за забезпечення готовності та реагування на випадок забруднення нафтою; національного оперативного пункту чи пунктів зв'язку, які відповідають за отримання та передачу повідомлень про забруднення нафтою; органу, який має право від імені держави звертатися по допомогу або приймати рішення про надання допомоги потребуючим; б) прийняття національного плану надзвичайних заходів щодо забезпечення готовності та реагування, який включає організаційні взаємовідносини пов'язаних з цим різних державних або приватних органів, беручи до уваги керівництва, розроблені Міжнародною морською організацією.

Кожна Сторона в межах своїх повноважень, індивідуально або за допомогою двостороннього чи багатостороннього співробітництва та у співпраці з нафтовою промисловістю, судноплавством, портовою владою та іншими відповідними організаціями встановлює: мінімальну кількість розміщеного в заздальгідь визначених місцях обладнання для боротьби з розливами нафти, що відповідає виниклим зарозам, а також програми його використання; програму навчань для організацій, відповідальних за боротьбу із забрудненням нафтою, та підготовки належного персоналу; докладні плани та засоби зв'язку для боротьби з ситуацією, що викликає забруднення нафтою. Такі засоби повинні функціонувати на постійній основі; механізми чи домовленості про координацію боротьби зі значним інцидентом, що викликає забруднення нафтою, — з відповідними засобами мобілізації необхідних ресурсів.

Кожна Сторона забезпечує надання Міжнародній морській організації безпосередньо або через регіональний чи субрегіональний орган поточної інформації про розміщення даних дальнього зв'язку, відомості про обладнання для боротьби з забрудненням та спеціальні предмети, що стосуються боротьби із забрудненням нафтою та рятування на морі, які можуть надаватися іншим державам за заявкою; свій національний план надзвичайних заходів.

Висновок щодо можливості застосування в контексті збройної агресії

Положення Міжнародної конвенції щодо забезпечення готовності на випадок забруднення нафтою, боротьбу з ним і співпрацю застосовуються виключно до цивільних кораблів. В експертних колах цю Конвенцію часто відносять до категорії конвенцій мирного часу. Окремим приписом військовій та державі судна виведено з-під регулювання цієї Конвенції. Окрім того, Україна досі не ратифікувала Конвенцію. Враховуючи викладене вище, ефективних механізмів використання положень Конвенції в частині збройної агресії Російської Федерації проти України не вбачається.

► Конвенція про захист Чорного моря від забруднення, 1992

Повна назва — Конвенція про захист Чорного моря від забруднення

Коротка назва — Бухарестська Конвенція

Дата і місце прийняття — 21 квітня 1992 року, Бухарест (Румунія)

Дата набрання чинності для України — 14 квітня 1994 року

Дата набрання чинності для РФ — 15 січня 1994 року

Короткий опис договору

Конвенція прийнята з метою захисту і збереження морського середовища Чорного моря. Підписавши відповідну Конвенцію, кожна Договірна Сторона взяла на себе зобов'язання запобігати забрудненню морського середовища Чорного моря з суден, а також запобігати забрудненню, викликаного похованням, сприяти скороченню та зберіганню під контролем таких забруднень.

Конвенція визначає, що договірні Сторони беруть участь у цій Конвенції на основі повної рівності прав і обов'язків, поважання національного суверенітету і незалежності, невтручання в їхні внутрішні справи, взаємної вигоди та інших відповідних принципів і норм міжнародного права.

Сфера застосування Конвенції поширюється до Чорного моря з південною границею, яку утворює для цілей вказаної Конвенції лінія, що з'єднує миси Келара і Дал'ян.

Договірні Сторони забезпечують застосування цієї Конвенції в тих регіонах Чорного моря, де вони здійснюють свій суверенітет, а також свої суверенні права і юрисдикцію, без шкоди правам і зобов'язанням Договірних Сторін.

Конвенція встановлює та розкриває значення таких понять, як забруднення морського середовища, що означає привнесення людиною, прямо чи посередньо, речовин або енергії в морське середовище, яке призводить або може призвести до таких згубних наслідків, як шкода живим ресурсам і життю в морі, небезпечна для здоров'я людини, утворення перешкод для діяльності на морі, в тому числі для рибальства та інших правомірних видів використання моря, зниження якості використовуваної морської води та погіршення умов відпочинку.

Конвенцією закріплено принцип суверенного імунітету, згідно з яким Конвенція не застосовується до будь-яких військових кораблів, військоводопоміжних суден, до інших суден або літальних апаратів, що належать державі або експлуатуються нею та використовуються в певний час лише для урядової некомерційної служби.

Конвенція покладає на Сторони обов'язок вживати всіх необхідних заходів, що сумісні з міжнародним правом та відповідно до положень цієї Конвенції з метою скорочення і збереження під контролем забруднення морського середовища Чорного моря, запобігання йому, а також з метою захисту і збереження середовища.

Договірні сторони запобігають забрудненню морського середовища Чорного моря з будь-яких джерел речовинами або матеріалами, зокрема з джерел, що перебувають на суші, з суден; запобігають забрудненню викликаного похованням та діяльністю на континентальному шельфі, а також забрудненню з атмосфери або через неї.

Кожна Договірна Сторона приймає норми і правила щодо відповідальності за шкоду, заподіяну фізичними або юридичними особами морському середовищу Чорного моря в районах, над якими вона здійснює відповідно до міжнародного права свій суверенітет, суверенні права або юрисдикцію.

Договірні Сторони, вживаючи заходів відповідно до цієї Конвенції з метою запобігання забрудненню морського середовища Чорного моря, його скорочення і збереження під контролем, приділяють особливу увагу тому, щоб не завдати шкоди життю в морі та живим ресурсам, зокрема шляхом зміни середовища їх проживання і утворення перешкод для рибальства та інших правомірних видів використання Чорного моря, і в цьому зв'язку належним чином враховують рекомендації компетентних міжнародних організацій.

Конвенція зобов'язує Договірні Сторони співробітничати у проведенні наукових досліджень, спрямованих на захист і збереження морського середовища Чорного моря, здійснюючи, коли це доцільно, спільні програми наукових досліджень та обміни відповідними науковими даними та інформацією.

Відповідно до ст. 4 Протоколу про співробітництво у боротьбі з забрудненням морського середовища Чорного моря нафтою та іншими

шкідливими речовинами у надзвичайних ситуаціях, яка є невід'ємною частиною Конвенції, якщо Договірній Стороні стає відомо про випадки, коли морське середовище Чорного моря знаходиться під безпосередньою загрозою пошкодження або зазнало значної шкоди в результаті забруднення, ця Договірна Сторона негайно сповіщає інші Договірні Сторони, які, на її думку, можуть бути вражені цією шкодою, а також Комісію.

Договірні Сторони несуть відповідальність, згідно з Конвенцією, за виконання своїх міжнародних зобов'язань по захисту і збереженню морського середовища Чорного моря.

Опис механізму дотримання

Для цілей дотримання відповідної Конвенції Договірні Сторони створюють Комісію по захисту морського середовища Чорного моря від забруднення (The Commission on the Protection of the Black Sea Against Pollution), надалі іменується Комісія.

Допомогу в роботі Комісії здійснює створений згідно з Конвенцією постійно діючий Секретаріат. Секретаріат складається з громадян усіх причорноморських держав. Штаб-квартира Комісії і Секретаріату розміщена в Стамбулі (Туреччина).

Комісія сприяє виконанню цієї Конвенції, ухвалює рекомендації щодо заходів, необхідних для досягнення цілей зазначеної Конвенції, розглядає питання, пов'язані з виконанням цієї Конвенції, а також розробляє критерії щодо запобігання забрудненню морського середовища Чорного моря, його скорочення, збереження під контролем та ліквідації наслідків забруднення, а також рекомендації заходів у цьому напрямі.

Наради Договірних Сторін скликаються за рекомендацією Комісії. Наради також скликаються протягом 10 днів на прохання однієї з Договірних Сторін за надзвичайних обставин. Основним завданням нарад Договірних Сторін є розгляд ходу виконання цієї Конвенції і Протоколів на підставі доповіді Комісії.

Висновок щодо можливості застосування в контексті збройної агресії

Конвенція про захист Чорного моря від забруднення не встановлює обмеження щодо застосування її положень під час воєнного стану чи у випадку збройного конфлікту, у зв'язку з цим можна дійти висновку, що дія Конвенції поширюється у випадку збройної агресії Росії проти України.

Порушення Російською Федерацією суверенітету і територіальної цілісності України та здійснення протиправних дій в акваторіях Чорного моря, які завдають значну шкоду морському середовищу, забруднюючи його, свідчить про недотримання останньою ключо-

вих положень Конвенції в частині захисту та збереження морського середовища, а також недопущення завданню шкоди життю в морі та живим ресурсам.

Збройна агресія Росії проти України, наслідком якої є забруднення морського середовища Чорного моря, є надзвичайною ситуацією, що дає підставу для скликання позачергової Наради Договірних Сторін. Така Нарада має бути скликана на вимогу України.

Нарада Договірних Сторін повинна терміново вжити заходів щодо недопущення подальшого порушення Росією положень цієї Конвенції та зупинення таких дій, розробити план заходів щодо зменшення шкідливого впливу на морське середовище від військових дій, які там здійснюються, а також ліквідації наслідків забруднення. Також важливо розробити план дій щодо притягнення Росії до міжнародної відповідальності за порушення своїх міжнародних зобов'язань по захисту і збереженню морського середовища Чорного моря.

Також доцільно звернутись до Комісії по захисту морського середовища Чорного моря від забруднення з проханням припинити будь-які форми співпраці, фінансової та іншої підтримки органів державної влади, установ і організацій Російської Федерації, а також вимагати припинення прав та привілеїв представників Росії в Комісії.

► Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів, 1995

Повна назва — Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів

Коротка назва — Угода AEWA

Дата і місце прийняття — 16 червня 1995 року, Гаага (Нідерланди)

Дата набрання чинності для України — 04 липня 2002 року

Дата набрання чинності для РФ — не є Стороною

Короткий опис угоди

Ця Угода є угодою в рамках Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція).

Сторони мають вживати скоординованих заходів для підтримки сприятливого статусу збереження мігруючих видів водно-болотних птахів або для відновлення цього статусу. Реалізуюючи дій, Сторони мають дотримуватись принципу перестороги.

Сторони мають здійснювати заходи для збереження мігруючих водно-болотних птахів, звертаючи особливу увагу на види, що пере-

бувають під загрозою зникнення, або ті, що мають несприятливий статус збереження. З цією метою Сторони мають: (а) встановлювати таку саму сувору охорону мігруючих водно-болотних птахів, що перебувають під загрозою зникнення, на території Угоди, як передбачено в пунктах 4 та 5 Статті III Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин; (б) забезпечувати такі умови, щоб будь-яке використання мігруючих водно-болотних птахів базувалось на оцінці найкращих з наявних знань їх екології і було сталим для видів та для екологічних систем, що підтримують їх; (с) визначати середовища існування мігруючих водно-болотних птахів, які перебувають у межах їх територій, та сприяти охороні, управлінню, реабілітації і відновленню цих середовищ; (d) узгоджувати свої дії для гарантії того, що мережа належних середовищ існування підтримується або, за необхідністю, заново створюється на всьому просторі ареалу кожного з взятих до уваги видів мігруючих водно-болотних птахів, особливо у випадках, коли область водно-болотних угідь розміщена в межах території більш ніж однієї Сторони цієї Угоди; (е) досліджувати проблеми, які пов'язані або можуть бути пов'язані з антропогенним впливом, та докласти зусиль до реалізації захисних заходів, включаючи відновлення і реабілітацію середовищ існування та компенсаційні заходи при втраті середовищ існування; (f) співпрацювати в екстремальних ситуаціях, які потребують міжнародних погоджених дій, та у визначенні найбільш уразливих в таких ситуаціях видів мігруючих водно-болотних птахів, а також співпрацювати в реалізації відповідних термінових дій для підвищення ефективності збереження цих видів у таких ситуаціях та при підготовці інструкцій для сприяння окремим членам Угоди у подоланні таких ситуацій та ін.

Опис механізму дотримання

Будь-яка суперечка, що може виникнути між двома або більше Сторонами стосовно питань тлумачення або виконання положень цієї Угоди, має бути об'єктом обговорення Сторін, які причетні до цієї суперечки. У випадку, якщо будь-яка суперечка не може бути вирішена згідно з пунктом 1 цієї статті, Сторони можуть, за спільною згодою, передати її обговорення в арбітраж, зокрема, в арбітраж Постійного арбітражного суду в Гаазі, для Сторін, які причетні до цієї суперечки, є обов'язковим виконання рішень арбітражу.

Висновок щодо можливості застосування в контексті збройної агресії

Окупація російськими військами значної території на півдні та південному сході України, яка включає водно-болотні угіддя, де містяться системи міграції афро-євразійських водно-болотних птахів, а ведення активних бойових дій на вказаних територіях негативно впливають

на збереження цих видів птахів. Відтак доцільним є вжиття заходів щодо їх збереження, передбачених цією Угодою.

Відповідна Угода не містить обмежень щодо її застосування під час військових дій, тому положення Угоди можуть бути застосовані в контексті збройної агресії Росії проти України. За цих умов Секретаріат Угоди повинен терміново скликати надзвичайну зустріч Сторін, на якій провести Нараду та вжити термінових заходів, які дозволять запобігти погіршенню статусу збереження видів мігруючих водно-болотних птахів та скороченню середовищ існування на тих територіях України, де на сьогодні є потенційна небезпека. Сторони, які підписали таку Угоду, мають спільно здійснювати моніторинг усіх фактів, які можуть мати негативний вплив на статус збереження видів мігруючих водно-болотних птахів та середовищ їх існування.

Проте Російська Федерація не є Стороною Угоди, а відтак, її неможливо притягнути до відповідальності за невиконання положень цієї Угоди чи застосувати до неї якісь санкції. Однак Сторони Угоди можуть скликати екстрене засідання Наради Сторін для обговорення ситуації та заходів, які необхідно застосувати, створити робочу групу та працювати над питаннями оцінки впливів військових дій на збереження афро-азійських мігруючих водно-болотних видів птахів, а також звернутися до міжнародної природоохоронної спільноти. МБО «Екологія–Право–Людина» звернулася до Секретаріату Угоди з пропозиціями створити таку робочу групу. Секретаріат Угоди надіслав відповідь, що 26–30 вересня буде чергова сесія Наради Сторін АЕWA, на якій буде можливість порушити це питання.

► Угода про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану, 1996

Повна назва — Угода про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану

Коротка назва — ACCOBAMS

Дата і місце прийняття — 24 листопада 1996 року, Монако (Монако)

Дата набрання чинності для України — 1 січня 2004 року

Дата набрання чинності для РФ — не є Стороною

Короткий опис угоди

Ця Угода є угодою в рамках п. 4 статті IV Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин: «Сторони мають вживати заходів з

метою укладання угод про будь-яку популяцію або ж будь-яку географічно ізольовану частину популяції будь-якого виду чи більш низького таксону диких тварин, представники яких періодично пересікають один або декілька кордонів національної юрисдикції».

Сторони Угоди вживають скоординованих заходів з метою досягнення та підтримання сприятливого статусу збереження китоподібних. З цією метою Сторони забороняють будь-яке навмисне вилучення китоподібних та вживають усіх необхідних заходів щодо припинення таких дій, де це ще не зроблено, а також співробітничать у створенні та підтримуванні мережі територій, що підлягають спеціальній охороні, з метою збереження китоподібних.

Сторони, в межах свого суверенітету та/або юрисдикції та відповідно до їхніх міжнародних зобов'язань, вживають заходів щодо збереження, проведення досліджень та управління, які спрямовані на вирішення таких питань: а) прийняття та впровадження національного законодавства; б) оцінка та управління взаємодією між людьми та китоподібними; с) охорона середовищ існування; d) дослідження та моніторинг; е) посилення спроможності, збір та розповсюдження інформації, навчання та освіта; та f) реагування на надзвичайні ситуації.

Опис механізму дотримання

Будь-який спір, що може виникнути між двома й більше Сторонами щодо тлумачення або застосування положень цієї Угоди, вирішується шляхом переговорів між Сторонами, між якими виник спір, або шляхом звернення за посередництвом чи примиренням до третьої сторони, якщо це буде прийнятним для Сторін. Якщо спір не може бути вирішеним відповідно до пункту 1 цієї статті, Сторони, за обопільною згодою, можуть представити цей спір на арбітражний або судовий розгляд. Арбітражне або судове рішення є обов'язковим для Сторін, що представили спір.

Висновок щодо можливості застосування в контексті збройної агресії

Відповідна Угода не містить обмежень щодо її застосування у разі виникнення надзвичайної ситуації, пов'язаної з проведенням військових дій, воєн чи іншої військової агресії, тому в контексті збройної агресії Росії проти України застосування Угоди є можливим та доцільним.

Оскільки Російська Федерація не є стороною Угоди, її неможливо притягнути до відповідальності за невиконання положень цієї Угоди, в тому числі застосувати до неї які-небудь санкції. Натомість, враховуючи положення Угоди, Сторони Угоди повинні скликати екстерне засідання Народи Сторін, терміново відреагувати на відповідну над-

звичайну ситуацію та невідкладно розробити і впровадити комплекс спеціальних заходів по збереженню китоподібних, які є вразливими до таких негативних явищ, які зараз відбуваються в акваторії Чорного моря. Зважаючи на загрозу для існування китоподібних та інших видів в окремих акваторіях Чорного моря, Сторони Угоди повинні розробити план дій щодо зниження негативного впливу на середовища існування китоподібних, здійснювати моніторинг та розрахунок шкоди, яка завдається китоподібним та середовищу їх існування, а також закликати інші держави-учасниці та інші профільні організації до співпраці у справі щодо збереження китоподібних Чорного моря, які зараз перебувають у небезпеці через постійні військові дії.

ПРОМИСЛОВА БЕЗПЕКА

► Конвенція ЄЕК ООН про транскордонне забруднення повітря на великі відстані, 1979

Повна назва — Конвенція ЄЕК ООН про транскордонне забруднення повітря на великі відстані

Коротка назва — відсутня

Дата і місце прийняття — 13 листопада 1979 року, Женева (Швейцарія)

Дата набрання чинності для України — 16 березня 1983 року

Дата набрання чинності для РФ — 16 березня 1983 року

Короткий опис договору

У 1979 році для вирішення проблеми «кислотних дощів» 32 країни пан'європейського регіону домовилися співпрацювати для зменшення забруднення повітря, підписавши Конвенцію про транскордонне забруднення повітря на великі відстані. Ця Конвенція стала першою міжнародною угодою про забруднення повітря на широкій регіональній основі. Конвенція набула чинності в 1983 році, встановлюючи загальні принципи міжнародного співробітництва для боротьби із забрудненням повітря та створивши інституційні рамки, які з того часу об'єднали дослідження та політику. Ця рамкова Конвенція переслідує цілі міжнародного співробітництва, обміну досвідом, спільної організації моніторингу стану забруднення, переміщення на великі відстані та впливу на довкілля і здоров'я.

Під егідою Конвенції прийнято ряд протоколів, більшість із яких передбачають цільові показники зниження викидів цілої низки забруднювачів. Протягом багатьох років кількість речовин, які охоплені Конвенцією та протоколами до неї, поступово розширювалася і на сьогодні серед них, зокрема, приземний озон, стійкі органічні забруднювачі, важкі метали і тверді частинки. В результаті спільних зусиль Сторін Конвенції (і протоколів до неї) з 1990 року в Європі викиди ряду шкідливих речовин скоротилися на 40–80%.

І Україна, і РФ є Сторонами Конвенції, але, на жаль, не є Сторонами більшості її протоколів, які закріплюють зобов'язання Сторін скорочувати викиди тих чи інших забруднюючих речовин, зокрема йдеться про такі протоколи:

- Протокол про контроль викидів летких органічних сполук або їх транскордонних потоків;
- Протокол про подальше скорочення викидів сірки;
- Протокол про важкі метали;
- Протокол про стійкі органічні забруднювачі (СОЗ);
- Протокол про боротьбу з окисленням, евтрофікацією та приземним озоном.

Змістовними протоколами, Сторонами яких є Україна і РФ, є Протокол 1985 року про скорочення викидів сірки або їх транскордонних потоків щонайменше на 30 відсотків та Протокол 1988 року щодо контролю за оксидами азоту або їх транскордонними потоками, але зобов'язання за ними давно є виконаними.

Опис механізму дотримання

У 1997 році для потреб Конвенції і її протоколів було створено Комітет з впровадження. Комітет з впровадження складається з дев'яти представників Сторін Конвенції. Кожен член Комітету повинен бути представником Сторони принаймні одного з таких протоколів до Конвенції: Протоколу про важкі метали; Протоколу про стійкі органічні забруднювачі; або Протоколу про боротьбу з окисленням, евтрофікацією та приземним озоном.

Робота Комітету зосереджена на трьох основних напрямках:

(i) розгляд випадків можливого недотримання окремою Стороною будь-якого зі своїх зобов'язань щодо скорочення викидів відповідно до певного протоколу;

(ii) перегляд дотримання Сторонами своїх зобов'язань щодо звітності;

(iii) розгляд, у міру необхідності, системних проблем, пов'язаних із дотриманням, які були виявлені в ході його роботи.

Порушити справу з дотримання перед Комітетом може Сторона конвенції і її протоколу або Секретаріат конвенції. Громадськість такими правами не наділена.

Висновок щодо можливості застосування в контексті збройної агресії

Ні Україна, ні Росія не є Сторонами протоколів до конвенції, які передбачають конкретні зобов'язання щодо скорочення викидів забруднювачів атмосферного повітря. Сама ж рамкова Конвенція не містить зобов'язань, про порушення яких можна було би говорити в контексті збройної агресії. Через це навіть за наявності Комітету з впровадження перспектива використання цього міжнародного договору для притягнення Російської Федерації до відповідальності видається малоперспективною.

► **Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням, 1986**

Повна назва — Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням

Коротка назва — Базельська конвенція

Дата і місце прийняття — 22 березня 1989 року, Базель (Швейцарія)

Дата набрання чинності для України — 6 січня 2000 року

Дата набрання чинності для рф — 1 травня 1999 року

Короткий опис договору

Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням (надалі — Базельська конвенція або Конвенція) є міжнародним договором, який був розроблений для зменшення руху небезпечних відходів між країнами, і зокрема, для запобігання неконтрольованої утилізації небезпечних відходів у країнах, що розвиваються.

Ця Конвенція встановлює міжнародний механізм попереднього інформування та згоди на експорт, імпорт та транзит небезпечних відходів та заборону будь-якого транскордонного переміщення небезпечних відходів між державами-сторонами та не сторонами Конвенції. Механізм моніторингу та контролю за транскордонним переміщенням небезпечних та інших відходів становить фундамент Базельської конвенції.

Конвенція має на меті мінімізувати кількість і токсичність зібраних відходів, щоб забезпечити екологічно безпечне управління ними якомога ближче до джерела виробництва та надати допомогу країнам, що розвиваються, з екологічно безпечного управління небезпечними та іншими відходами, які вони створюють.

У преамбулі цієї конвенції вказано, що будучи переконаними, що держави повинні вживати необхідні заходи для забезпечення того, щоб використання небезпечних і інших відходів, включаючи їх транскордонне перевезення й видалення, було сумісним з охороною здоров'я людини та довкілля незалежно від місця їх видалення, держави домовились про текст цієї Конвенції.

Додатково було прийнято: «Заборонну поправку» у 1995 році, додатки VIII і IX у 1998 році, Базельський протокол про відповідальність і шкоду, завдану в результаті транскордонного перевезення небезпечних відходів і їх видалення (1999 рік). Також існує Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі переробки ртутьвмісних відходів на підставі Базельської конвенції.

У тексті Конвенції визначено поняття «відходи» таким чином: «речовини чи предмети, які видаляються, призначені для видалення чи підлягають видаленню згідно з положеннями національного законодавства». Під видаленням мається на увазі будь-яка операція, зазначена у додатку IV Конвенції, який передбачає усі операції з видалення, які зустрічаються на практиці: спалювання, біологічна та фізико-хімічна обробка тощо, та операції, що можуть призвести до рекуперації, рециркуляції, утилізації, прямого повторного, альтернативного використання.

Небезпечними відходами, відповідно до Конвенції, визначено відходи, що перелічені у додатку I, який включає як види відходів, так і небезпечні сполуки, що можуть міститися у відходах. Зазначено і про те, що відходи не можуть вважатися небезпечними, якщо вони не володіють властивостями, що вказані у додатку III, наприклад, не вогне-небезпечні чи не токсичні тощо.

До того ж усі держави-учасники мають право визначити й інші відходи як небезпечні, але зобов'язані інформувати одна одну про це через Секретаріат.

Під «іншими відходами» розуміються відходи, що входять у додаток II. Цей додаток включає дві категорії відходів: побутові та залишки спалювання побутових відходів.

У 1998 році до Конвенції було включено два додатки VIII та IX. Їх ще називають жовтий (А-код) та зелений (В-код) списки. Ці додатки уточнюють перелік відходів, що підпадають під сферу дії Конвенції.

Важливо, що дві категорії відходів виключені із сфери дії Конвенції: радіоактивні відходи та відходи, що утворюються в результаті нормального функціонування морських суден.

Відповідно до Конвенції, під транскордонним перевезенням розуміється будь-яке переміщення відходів з району, який перебуває під національною юрисдикцією однієї держави, в район чи через район, який перебуває під національною юрисдикцією іншої держави, або в район чи через район, який не перебуває під національною юрисдикцією якої-небудь держави, за умови, що у такому перевезенні беруть участь принаймні дві держави.

Базельська конвенція закріплює право держав укладати між собою інші двосторонні та багатосторонні угоди щодо транскордонного перевезення небезпечних відходів, але останні виключено зі сфери дії Конвенції. Такі угоди повинні передбачати умови екологічно обґрунтованого використання відходів.

Використання відходів визначено як збір, транспортування та видалення відходів.

Конвенція закріплює право держав заборонити ввезення всіх чи окремих відходів на свою територію. Положеннями Конвенції впро-

ваджено механізм, відповідно до якого, держави забороняють експорт небезпечних та інших відходів на територію держав, які скористались таким правом, експорт та імпорту відходів у держави та з держав, які не є сторонами Конвенції. Єдиним винятком у цьому питанні є наявність окремих угод.

Відповідно до Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням, транскордонним перевезенням між державами, що є сторонами Конвенції, створюються права та обов'язки для держав-експортерів, держав-імпортерів та держав транзиту.

Для належного виконання положень Конвенції:

- Держава експорту повідомляє за встановленою формою усі зацікавлені держави про намір експорту відходів.
- Держава експорту не може дозволяти такий експорт без дотримання таких умов: не отримано письмову згоду держав імпорту та транзиту та/або немає підтвердження наявності контракту між суб'єктами перевезення щодо видалення таких відходів.
- Експорт відходів має бути заборонено, якщо є підстави вважати, що їх використання не буде здійснюватись екологічно обґрунтованим чином.
- Відходи, що підлягають транскордонному перевезенню, повинні супроводжуватись спеціальним документом за визначеною Конвенцією формою.
- Транскордонне перевезення небезпечних відходів підлягає обов'язковому страхуванню.
- У разі, якщо транскордонне перевезення не може бути завершено згідно з умовами контракту, держава-експортер несе обов'язок щодо повернення відходів на свою територію.
- Конвенція покладає обов'язки щодо видалення відходів, які стали об'єктом незаконного обороту, на державу, поведінка якої чи осіб, що перебувають під її контролем, призвела до незаконного обороту.

Опис механізму дотримання

В рамках Конвенції функціонують: Секретаріат конвенції та Конференція сторін, 14 регіональних і координаційних центрів Базельської конвенції, арбітраж.

У момент ратифікації, прийняття, схвалення, офіційного підтвердження або приєднання до цієї Конвенції або в будь-який момент після цього будь-яка держава або організація з політичної та/або економічної інтеграції можуть заявити про те, що вони визнають обов'язковим *ipso facto* і без спеціальної угоди відносно будь-якої Сторони, що приймає на себе такі самі зобов'язання: а) передачу спору в Міжнародний суд; та/або б) передачу спору в арбітраж. Повідомлення про

таку заяву в письмовому вигляді направляється в Секретаріат, що доводить його до відома Сторін.

У разі виникнення спору між Сторонами щодо тлумачення, застосування або дотримання цієї Конвенції або будь-якого протоколу до неї вони прагнуть до врегулювання спору шляхом переговорів або будь-яким мирним способом за своїм вибором.

Якщо заінтересовані Сторони не можуть урегулювати спір мирним способом, спір за взаємною домовленістю передається в Міжнародний суд або в арбітраж.

Сторона-позивач повідомляє Секретаріат про те, що Сторони домовилися передати спір на арбітражний розгляд, включаючи, зокрема, статті Конвенції, щодо тлумачення або застосування яких виник спір. Секретаріат передає отриману в такий спосіб інформацію всім Сторонам Конвенції.

За результатами розгляду справи арбітраж виносить рішення, обов'язкове до виконання сторонами.

Висновок щодо можливості застосування в контексті збройної агресії

Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням спрямована на врегулювання транскордонного перевезення та видалення небезпечних відходів у мирний час. З точки зору воєнних дій на території України прямі механізми впливу на РФ відсутні.

► Конвенції про транскордонний вплив промислових аварій, 1992

Повна назва — Конвенції про транскордонний вплив промислових аварій

Коротка назва — відсутня

Дата і місце прийняття — 17 березня 1992 року, Хельсинки (Фінляндія)

Дата набрання чинності для України — 6 липня 2022 року

Дата набрання чинності для рф — 19 квітня 2000 року

Короткий опис договору

Ця Конвенція покликана забезпечити запобігання промислових аварій, які можуть викликати транскордонні впливи, забезпечення готовності до них та реагування на них. Прикладами підприємств, аварій на яких підпадають під дію Конвенції, є: підприємства з виробництва

добрив, хімічні підприємства та нафтосховища. Конвенція також заохочує Сторони допомагати одна одній у разі такої аварії, співпрацювати в дослідженнях і розробках, а також обмінюватися інформацією та технологіями.

Конвенція визначає, що її Сторони повинні зробити, щоб зменшити ризик і запобігти промисловим аваріям, наскільки це можливо. По-перше, вони повинні визначити небезпечні операції, які відбуваються в межах їхніх кордонів, але можуть мати наслідки за кордоном, якщо трапиться аварія.

Конференція Сторін на своєму першому засіданні прийняла керівні принципи для сприяння цьому процесу. Після того, як Сторони складуть перелік цих операцій, вони повинні повідомити про це всі інші Сторони, які можуть постраждати, і проконсультуватися з ними. Нові проекти слід розміщувати в районах, де ризики є мінімальними, і будь-яке рішення щодо дозволу на реалізацію проекту має враховувати вимоги Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті.

Конвенція визначає, як Сторони можуть підтримувати високий рівень готовності до реагування на промислову аварію, особливо якщо її наслідки поширюються на іншу країну. Небезпечні операції повинні мати плани дій у надзвичайних ситуаціях на місці та за його межами. Якщо кілька Сторін можуть постраждати від небезпечної операції, очікується, що вони поєднають зусилля для узгодження своїх планів або навіть розробки спільних планів на випадок непередбачених ситуацій.

Конвенція вимагає, аби Сторони забезпечували надання належної інформації громадськості (країни походження і країни, яка може зазнати впливу аварії) в районах, які можуть постраждати від промислової аварії внаслідок небезпечної діяльності. Сторони Конвенції також гарантують громадськості право на участь у процесі встановлення заходів профілактики та право на доступ до адміністративних і судових процедур в разі порушення цих прав для громадськості (в тому числі для громадськості країни, яка може зазнати впливу аварії).

У разі виникнення промислової аварії Конвенція передбачає, що Сторони вжитимуть ефективних заходів для мінімізації її наслідків, у тому числі транскордонного характеру. Якщо від аварії постраждали кілька країн, вони повинні працювати разом, щоб пом'якшити її наслідки. Вони також повинні допомагати одна одній, якщо про це просять.

З метою ефективного та скоординованого реагування на промислові аварії Конвенція закликає Сторони створити спеціальні системи сповіщення. З огляду на це було розроблено та прийнято Конферен-

цією Сторін Систему сповіщення про промислові аварії ЄЕК ООН. Вона містить форми для раннього попередження, надання інформації та запиту допомоги. Ця система полегшує країнам, де сталася промислова аварія, сповіщення всіх інших, які можуть постраждати, і надає їм інформацію, необхідну для боротьби з можливими наслідками. З 2008 року така система працює через інтернет-додаток.

Опис механізму дотримання

В рамках Конвенції не створено спеціального комітету з дотримання. Згідно з положеннями Конвенції, в разі виникнення спору щодо її тлумачення або застосування Сторони шукають рішення шляхом переговорів або будь-яким іншим методом врегулювання спору, прийнятним для сторін спору.

Разом з тим під час підписання, ратифікації, прийняття, схвалення або приєднання до цієї Конвенції або в будь-який час після цього Сторона може заявити, що вона додатково приймає один або обидва з наведених нижче способів врегулювання спорів як обов'язкові для будь-якої Сторони, яка приймає таке саме зобов'язання: (а) передача спору до Міжнародного суду; (б) Арбітраж відповідно до процедур Конвенції. Україна у своїй декларації заявила про прийняття обидвох способів врегулювання спорів. Натомість РФ не прийняла жодного.

Висновок щодо можливості застосування в контексті збройної агресії

Попри відсутність у тексті Конвенції прямого застереження щодо її застосування в умовах війни чи збройного конфлікту, за своєю суттю ця Конвенція навряд може бути використана з метою міжнародного тиску на агресора в контексті забезпечення екологічної безпеки чи відшкодування шкоди. Адже насамперед Сторона відповідає за попередження та готовність до запобігання промисловим аваріям на своїй території. Теоретично, враховуючи окупацію РФ частини території України, можна говорити про те, що РФ зв'язана зобов'язаннями за Конвенцією в контексті небезпечних промислових об'єктів, які тимчасово перебувають під її контролем. Разом з тим відсутність спеціального механізму з дотримання в рамках договору та відсутність заяви РФ про прийняття одного із двох запропонованих Конвенцією способів вирішення спорів вказує на неможливість порушення питання про міжнародну відповідальність РФ у рамках цього міжнародного договору.

► **Протокол про воду і здоров'я до Конвенції про охорону і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер, 1992**

Повна назва — Протокол про воду і здоров'я до Конвенції про охорону і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер

Коротка назва — відсутня

Дата і місце прийняття — 17 червня 1992 року, Лондон (Велика Британія)

Дата набрання чинності для України — 4 серпня 2005 року

Дата набрання чинності для рф — 4 серпня 2005 року

Короткий опис договору

Основною метою Протоколу є захист здоров'я та добробуту людей шляхом кращого управління водними ресурсами, включаючи захист водних екосистем, а також шляхом запобігання, контролю та зменшення захворювань, пов'язаних з водою. Протокол є першою міжнародною угодою такого роду, ухваленою спеціально для забезпечення достатнього постачання безпечної питної води та відповідних санітарних умов для кожного, а також ефективного захисту води, яка використовується як джерело питної води.

Згідно з Протоколом Сторони вживають усіх належних заходів щодо попередження, контролю та зниження ступеня поширення захворювань, пов'язаних із водою, у рамках комплексних систем водопостачання з метою сталого використання водних ресурсів, забезпечення якості води в навколишньому середовищі, безпечної для здоров'я людей, та охорони водних екосистем.

Сторони, зокрема, вживають усіх належних заходів з метою забезпечення:

(а) адекватного постачання повноцінної питної води, яка не містить будь-яких мікроорганізмів, паразитів та речовин у кількостях або концентраціях, потенційно загрозливих для здоров'я людей. Це включає охорону водних ресурсів, які використовуються як джерела питної води, очистку води, а також створення, вдосконалення та експлуатацію колективних систем;

(b) адекватних санітарно-профілактичних заходів, які забезпечують належну охорону здоров'я людей та навколишнього середовища. Це досягається, зокрема, шляхом створення, вдосконалення та експлуатації колективних систем;

(c) ефективної охорони водних ресурсів, що використовуються як джерела питної води, та їхніх відповідних водних екосистем від забруд-

нення з інших джерел, включаючи сільське господарство, промисловість та інші скиди й емісії небезпечних речовин. Такі заходи спрямовані на ефективне скорочення та усунення скидів та емісій речовин, які розцінюються як небезпечні для здоров'я людей та водних екосистем;

(d) належного захисту здоров'я людей від пов'язаних із водою захворювань, які виникають в результаті використання води для рекреаційних цілей або для розведення риби методом аквакультури, розведення та збору молюсків та ракоподібних, використання стічних вод для іригації або використання осаду стічних вод у сільському господарстві або аквакультури;

(e) ефективних систем для відстеження ситуацій, які можуть спричинювати спалахи або окремі випадки виникнення захворювань, пов'язаних із водою, та для реагування на такі спалахи та загрози їх виникнення.

Також кожна зі Сторін забезпечує створення та функціонування комплексних систем відстеження та раннього попередження для виявлення спалахів захворювань, пов'язаних із водою, оперативного інформування відповідних державних органів та громадськості про такі спалахи, розповсюдження серед населення всієї інформації, яка здатна допомогти населенню вжити заходів щодо запобігання та зменшення шкоди.

Сторони також готують плани дій у надзвичайних ситуаціях для реагування на випадки спалахів, а також надають відповідним державним органам можливості реагування на виникнення захворювань, пов'язаних із водою.

Опис механізму дотримання

У рамках Протоколу створений спеціальний механізм дотримання — Комітет з дотримання. Він є не змагальним, неконфронтаційним, несудовим і консультативним за своєю природою, і складається з дев'яти незалежних членів, які виступають в особистій якості (не є представниками відповідних держав — Сторін Протоколу).

Метою створення Комітету з дотримання є сприяння та допомога Сторонам у вирішенні проблем, але не засудження урядів, сприяння виправленню ситуації недотримання відповідними Сторонами, що також може впливати на ситуацію окремих осіб.

Комітет з дотримання може прийняти рішення про заходи, що допоможуть Стороні в її зусиллях щодо дотримання Протоколу, але не має права ухвалювати рішення про будь-яку грошову компенсацію.

Комітет з дотримання Протоколу є одним із найсучасніших механізмів з дотримання, а тому передбачає можливості порушення справи не лише Стороною Протоколу, але і громадськістю. Згідно з процедурними правилами Комітету з дотримання будь-який представник

громадськості, тобто будь-яка фізична чи юридична особа, або група людей можуть звернутися із повідомленням до Комітету з питань дотримання однією із Сторін Протоколу відповідних зобов'язань за договором. Повідомлення також може бути подано неурядовою організацією, зокрема екологічною або правозахисною. Особа, яка подає повідомлення, не зобов'язана бути громадянином відповідної Сторони Протоколу або, у випадку організації, бути зареєстрованою у відповідній Стороні Протоколу. Процедурні правила не передбачають вимогу про порушення Стороною, щодо якої подається повідомлення, прав чи інтересів представника громадськості, який таке повідомлення вносить.

За результатами розгляду справи Комітетом з дотримання Нарада Сторін Протоколу може:

- надавати роз'яснення та допомогу окремим Сторонам, яка може включати допомогу в пошуку підтримки від спеціалізованих установ та інших компетентних органів;
- вимагати або допомагати відповідній Стороні розробити план дій для досягнення стану дотримання Протоколу;
- надавати відповідній Стороні рекомендації щодо конкретних заходів для вирішення питання, порушеного представником громадськості;
- сприяти наданню фінансової допомоги та надавати технічну допомогу, сприяти передачі технологій.

Висновок щодо можливості застосування в контексті збройної агресії

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації в Україні суттєво постраждали системи водопостачання та водовідведення. Особливо важкою є ситуація на окупованих територіях, де вже понад півроку громадяни України відчують нестачу питної води, і де особливо в літні місяці суттєво підвищилися ризики спалахів захворювань, пов'язаних із водою.

Згідно з вимогами міжнародного права, захопивши контроль над територією іншої держави, держава-окупант бере на себе обов'язки та зобов'язання щодо осіб на такій території відповідно до міжнародного гуманітарного права та прав людини. Згідно із міжнародним гуманітарним правом (Гаазькі положення 1907 р., Четверта Женевська конвенція 1949 р.) окупаційна влада повинна у повному обсязі наявних у неї засобів забезпечити достатні стандарти гігієни та охорони здоров'я, а також забезпечення продовольством і медичною допомогою населення під окупацією.

Згідно з позицією Міжнародного суду ООН держава-окупант залишається зв'язаною тими договорами про права людини, які вона

ратифікувала в усіх областях під своєю юрисдикцією — в тому числі за межами своєї території. Рада ООН з прав людини також зазначає, що держава-окупант продовжує нести відповідальність за виконання своїх зобов'язань за договорами про права людини на територіях, які вона окупує, тією мірою, якою вона продовжує здійснювати юрисдикцію на цих територіях.

Таким чином, оскільки Російська Федерація є Стороною договору, вона зобов'язана виконувати свої обов'язки за Протоколом, в тому числі на окупованих територіях України. Враховуючи наявність сучасного і відкритого механізму дотримання, притягнення Російської Федерації до відповідальності за порушення на окупованих територіях України вимог Протоколу про забезпечення питного водопостачання, водовідведення, профілактики та контролю захворювань, пов'язаних із водою, видається перспективною.

► **Роттердамська конвенція про процедуру Попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі, 1998**

Повна назва — Роттердамська конвенція про процедуру Попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі

Коротка назва — Роттердамська конвенція

Дата і місце прийняття — 10 вересня 1998 року, Роттердам (Нідерланди)

Дата набрання чинності для України — 24 лютого 2004 року

Дата набрання чинності для РФ — 27 липня 2011 року

Короткий опис договору

Роттердамська конвенція — міжнародна угода, пов'язана із обігом та регламентуванням особливо небезпечних хімічних речовин. У ній йдеться про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі.

Вона визначає список речовин, які були заборонені або обіг яких серйозно обмежений принаймні в двох регіонах.

Відповідно до Конвенції, перш ніж будь-яке підприємство в країні, що є Стороною Конвенції, зможе експортувати хімічну речовину із списку Конвенції в третю країну, воно повинне заздалегідь повідо-

мити уряд цієї країни, який може відмовитися від ввезення цієї речовини після отримання такого повідомлення.

Мета цієї Конвенції — сприяти запровадженню спільної відповідальності та узгоджених зусиль Сторін у міжнародній торгівлі окремими небезпечними хімічними речовинами з метою охорони здоров'я людини та навколишнього середовища від потенційного шкідливого впливу та заохочувати їх екологічно обґрунтоване використання шляхом сприяння обміну інформацією щодо їхніх властивостей, запровадження процедури прийняття рішень щодо їхнього імпорту та експорту на національному рівні і розповсюдження цих рішень серед Сторін.

Сфера дії Конвенції поширюється на заборонені або суворо обмежені хімічні речовини, а також особливо небезпечні пестицидні сполуки. Зі сфери дії Конвенції виключені наркотичні засоби та психотропні речовини, радіоактивні матеріали, відходи, хімічна зброя, фармацевтичні препарати, хімічні речовини, які використовуються як харчові домішки, продовольчі продукти, хімічні речовини у таких обсягах, в яких вони навряд чи зможуть вплинути на здоров'я людини або навколишнє середовище, якщо вони імпортуються з метою проведення досліджень або аналізу, або окремими особами для особистого користування в розумних кількостях для такого виду використання.

Статті 5 і 6 Конвенції визначають процедури, які стосуються заборонених або суворо обмежених хімічних речовин та процедури, які стосуються особливо небезпечних пестицидних сполук. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 5 Конвенції, кожна Сторона, яка прийняла кінцеву регламентаційну постанову, надсилає Секретаріату письмове повідомлення про таку постанову. Таке повідомлення надсилається якнайшвидше, але в будь-якому разі не пізніше ніж через 90 днів після дати набуття чинності кінцевою регламентаційною постановою, та включає інформацію, яка вимагається відповідно до додатка 1, якщо така інформація наявна. А відповідно до ч. 1 ст. 6 кожна зі Сторін, яка є країною, що розвивається, або країною з перехідною економікою та стикається з проблемами, викликаними застосуванням якої-небудь особливо небезпечної пестицидної сполуки на її території, може подати Секретаріату пропозицію включити цю особливо небезпечну пестицидну сполуку до додатка III. При підготовці пропозиції Сторона може спиратися на технічні експертні дані з будь-якого відповідного джерела. Ця пропозиція повинна включати необхідну інформацію, передбачену частиною 1 додатка IV.

Конвенцією встановлюється процедура попередньої обґрунтованої згоди. Додаток III до Конвенції визначає хімічні речовини, що підпадають під дію процедури попередньої обґрунтованої згоди. Конвенцією також визначаються критерії включення речовин до додатка III.

Кожна сторона вживає відповідних законодавчих або адміністративних заходів для забезпечення своєчасного прийняття рішення щодо імпорту хімічних речовин, перелічених у додатку III. Сторона зобов'язана надіслати Секретаріату рішення стосовно майбутнього імпорту конкретної хімічної речовини. Відповідь може надаватись у формі кінцевого рішення (дозволити імпорт, не дозволяти імпорт, дозволити імпорт лише за певних умов) або проміжної відповіді, яка може включати попереднє рішення, заяву про обговорення кінцевого рішення, прохання надати додаткову інформацію прохання про надання допомоги у проведенні оцінки хімічної речовини, адресоване Секретаріату. Сторона доводить свої відповіді до відома заінтересованих осіб.

Кожна сторона, яка експортує, вживає заходів для поінформування заінтересованих суб'єктів про відповіді, які направлені Секретаріатом, забезпечує, щоб експортери виконували рішення, які містяться в кожній з таких відповідей, надає сторонам, які імпортують, консультативні послуги та сприяння.

Коли будь-яка хімічна речовина, заборонена або суворо обмежена стороною, експортується з її території, ця сторона направляє повідомлення про експорт стороні, яка імпортує. Повідомлення про експорт повинно містити інформацію, передбачену в додатку V.

Ст. 10 Конвенції визначає зобов'язання Сторін щодо імпорту хімічних речовин, включених до додатка III, а ст. 11 — щодо експорту таких речовин. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 10 Конвенції, кожна Сторона якнайшвидше, але в будь-якому разі не пізніше дев'яти місяців після дати направлення документа зі сприяння прийняттю рішення, згаданого в п. 3 ст. 7, направляє Секретаріату відповідь стосовно майбутнього імпорту конкретної хімічної речовини. Якщо Сторона вносить зміни до такої відповіді, вона негайно надає змінену відповідь Секретаріату. А відповідно до ч. 2 ст. 11 Конвенції, кожна Сторона забезпечує, щоб хімічна речовина, включена до додатка III, не експортувалася з її території на територію будь-якої Сторони, яка імпортує та яка, внаслідок виключних обставин, не направила відповідь або направила проміжну відповідь, яка не містить попереднього рішення, за винятком визначених Конвенцією випадків.

Сторони Конвенції сприяють обміну інформацією щодо хімічних речовин, в межах дії Конвенції, інформацією про безпеку, інформацією щодо національних регламентаційних постанов та іншою важливою інформацією та вживає необхідних заходів для виконання Конвенції на національному рівні.

Кожна Сторона має забезпечувати, наскільки це практично можливо, щоб громадськість мала відповідний доступ до інформації про

поводження з хімічними речовинами та вжиття заходів у разі виникнення аварій та про альтернативи, які є безпечнішими для здоров'я людини або навколишнього середовища, ніж хімічні речовини, перераховані в додатку III.

Опис механізму дотримання

У рамках Конвенції функціонують Конференція Сторін, Секретаріат, Комітет з розгляду хімічних речовин.

Містить Конвенція і ст. 17, що визначає наслідки невиконання її приписів. Відповідно до цієї статті, Конференція Сторін якнайшвидше, наскільки це практично можливо, розробляє і затверджує процедури та організаційні механізми для визначення факту невиконання положень цієї Конвенції і прийняття заходів щодо Сторін, які визнані як такі, що не виконують ці положення. На жаль, поки цього зроблено не було, належного механізму з дотримання не створено.

Висновок щодо можливості застосування в контексті збройної агресії

Роттердамська конвенція про процедуру Попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі не застосовується в частині регулювання відносин стосовно хімічної зброї. Ця Конвенція створює правові механізми щодо торгівлі хімічними речовинами в мирний час. Дієвих правових механізмів, які могли б бути використані в частині притягнення Російської Федерації до відповідальності за воєнні дії на території України не вбачається.

► Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі, 2001

Повна назва — Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі

Коротка назва — Стокгольмська конвенція

Дата і місце прийняття — 22 травня 2001 року, Стокгольм (Швеція)

Дата набрання чинності для України — 24 грудня 2007 року

Дата набрання чинності для рф — 27 червня 2011 року

Короткий опис договору

Стокгольмська конвенція щодо стійких органічних забруднювачів (надалі — Конвенція) — це багатосторонній міжнародний договір, спрямований на забезпечення охорони здоров'я людей та довкілля

від шкідливого впливу низки небезпечних високотоксичних хімічних речовин, зокрема пестицидів, діоксинів, ДДТ.

Згідно з преамбулою, враховуючи підхід перестороги, закріплений у Принципі 15 Ріо-де-Жанейрської декларації з навколишнього природного середовища й розвитку, мета цієї Конвенції полягає в охороні здоров'я людини й навколишнього природного середовища від стійких органічних забруднювачів.

Нагадуємо, що 15 Принцип Ріо-де-Жанейрської декларації з навколишнього природного середовища й розвитку звучить таким чином: «З метою захисту довкілля держави відповідно до своїх можливостей широко застосовують принцип перестороги. У тих випадках, коли існує загроза серйозної або незворотної шкоди, відсутність повної наукової впевненості не використовується як причина для відстрочення вживання економічно ефективних заходів щодо запобігання погіршенню стану навколишнього середовища».

Відповідно до статей 3, 5, 6 Конвенції, кожна її сторона здійснює заходи стосовно зменшення або усунення викидів унаслідок навмисного виробництва і використання, заходи зі зменшення або ліквідації викидів унаслідок ненавмисного виробництва, заходи стосовно зменшення або ліквідації викидів, пов'язаних із запасами й відходами.

Ст. 4 Конвенції впроваджує Реєстр конкретних винятків, наведених у додатках А чи В. Реєстр включає: перелік видів конкретних винятків, наведених у додатках А й В; перелік сторін, які мають конкретний виняток, наведений у додатках А чи В; та перелік строків дії кожного зареєстрованого конкретного винятку. Реєстр ведеться Секретаріатом і є відкритим для громадськості.

Відповідно до ч. 8 ст. 5 Конвенції, будь-яка Сторона може в будь-який момент відкликати з Реєстру дані стосовно конкретного винятку шляхом письмового повідомлення Секретаріатові. Цей виняток набирає чинності з дати, указаної в повідомленні.

Кожна сторона розробляє і здійснює план виконання своїх зобов'язань, передбачених цією Конвенцією, подає його Конференції Сторін, а також переглядає й оновлює свій план виконання на періодичній основі.

Окрім усього зазначеного, Конвенція передбачає визначену процедуру включення хімічних речовин до додатків А, В та С. Серед іншого, передбачається, що Сторона може подати Секретаріатові пропозицію про включення будь-якої хімічної речовини до додатків А, В та (або) С. У пропозиції повинна міститися інформація, зазначена в додатку D. Під час подання пропозиції Стороні можуть надавати допомогу інші Сторони та (або) Секретаріат.

У частині інформації Конвенція визначає стандарти обміну інформацією, інформування, підвищення обізнаності й освіти громадськості, вимоги надання інформації.

Сторони в межах своїх можливостей заохочують та (або) здійснюють, на національному й міжнародному рівнях, відповідні наукові дослідження, розробки, моніторинг і співробітництво стосовно стійких органічних забруднювачів і, якщо це доцільно, їхніх альтернатив і потенційних стійких органічних забруднювачів з питань, визначених Конвенцією. Серед таких питань: джерела й викиди в навколишнє природне середовище, перенесення в навколишньому природному середовищі, стан та перетворення, вплив на здоров'я людини й навколишнє природне середовище, зменшення та (або) ліквідація викидів.

Конвенція врегульовує питання фінансових ресурсів, механізмів та співробітництво між державами-учасниками в цій частині. Гарантовано Сторонам і тимчасові заходи фінансування, що здійснюються за рахунок Фонду глобального навколишнього природного середовища.

Ст. 16 Конвенції передбачає впровадження процедури оцінки ефективності. Ця процедура полягає у тому, що Конференція сторін аналізує порівняльні дані про контроль за присутністю хімічних речовин, наведених у додатках А, В й С, та їхнім регіональним і глобальним переміщенням у навколишньому природному середовищі. Вказана оцінка проводиться на основі наявної наукової, екологічної, технічної й економічної інформації.

На виконання вимог Конвенції кожна Сторона:

- Забороняє та (або) вживає правових та адміністративних заходів, що необхідні для ліквідації: виробництва й використання нею хімічних речовин, наведених у додатку А; та свого імпорту та експорту хімічних речовин, наведених у додатку А; та обмежує своє виробництво й використання хімічних речовин, наведених у додатку В.
- Вживає заходів з метою забезпечення того, щоб хімічна речовина, наведена у додатках А чи В, імпортувалася тільки з метою екологічно безпечного видалення, використання або у цілях, які санкціоновані для цієї Сторони згідно з додатком А чи В.
- Забезпечує видачу передбачених Конвенцією сертифікатів та дотримання визначених стандартів державами, що не є сторонами Конвенції у разі здійснення дій, визначених останньою.
- У разі, якщо має бути впроваджено одну або кілька програм регулювання й оцінки стосовно нових пестицидів або нових промислових хімічних речовин, уживає регулятивних заходів з метою недопущення виробництва й використання нових пестицидів або нових промислових хімічних речовин, які визначено Конвенцією.
- Організовує програми регулювання й оцінки стосовно пестицидів або промислових хімічних речовин.
- Уживає заходів, спрямованих на зменшення сукупних викидів з антропогенних джерел кожної з хімічних речовин, наведених у

додатку С, з метою їхньої постійної мінімізації і, якщо це можливо, остаточного усунення.

- Вживає перелічені у Конвенції заходи стосовно зменшення або ліквідації викидів, пов'язаних із запасами й відходами.
- Розробляє й прагне здійснювати план виконання своїх зобов'язань, передбачених цією Конвенцією, здійснює інші обов'язки щодо плану виконання.
- Дотримується вимог стосовно обміну інформацією, інформування, підвищення обізнаності й освіти громадськості, вимоги надання інформації, технічної допомоги, моніторингу та наукових досліджень.
- Проходять оцінку ефективності.
- Вирішують спори у порядку, визначеному Конвенцією.

Опис механізму дотримання

На підставі Конвенції функціонують такі органи: Конференція Сторін, Секретаріат, Комітет з розгляду стійких органічних забруднювачів.

Сторонам пропонується вирішувати будь-який спір між ними стосовно тлумачення або застосування цієї Конвенції шляхом переговорів або іншими мирними засобами за власним вибором. Держава-сторона може визнати стосовно будь-якого спору, що стосується тлумачення чи застосування Конвенції, арбітражний захист відповідно до процедур, які мають бути по можливості швидше прийняті Конференцією Сторін і включені до додатка та/або передачу спору до Міжнародного Суду, як способи урегулювання спору, що обов'язкові стосовно будь-якої Сторони, яка приймає на себе такі самі зобов'язання.

Висновок щодо можливості застосування в контексті збройної агресії

Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі спрямована на забезпечення охорони здоров'я людей та довкілля від шкідливого впливу низки небезпечних високотоксичних хімічних речовин, зокрема, пестицидів, діоксинів, ДДТ у мирний час. Хімічні речовини, перелічені у додатках до Конвенції за загальним правилом не можуть бути використані у сфері озброєння. З точки зору воєнних дій на території України прямі механізми впливу на РФ відсутні.

ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ І ДОВКІЛЛЯ

► **Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, 1976**

Повна назва — Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на довкілля

Коротка назва — ENMOD

Дата і місце прийняття — 10 грудня 1976, Нью-Йорк, США

Дата набрання чинності для України — 5 жовтня 1978 року

Дата набрання чинності для рф — 5 жовтня 1978 року

Короткий опис договору

Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на довкілля — це один з основних документів ООН, що забороняє його учасникам військово або будь-яке інше вороже використання засобів впливу на довкілля шляхом навмисного керування природними процесами для зміни динаміки, складу і структури Землі, включно з її біотою, літосферою, гідросферою, атмосферою або космічним простором.

Конвенція забороняє дії, відомі під назвою «геофізична війна» (термін, яким позначають навмисне управління природними процесами, що може викликати урагани, цунамі, землетруси чи опади у вигляді дощу або снігу та ін.). Згідно з Конвенцією, кожна держава-учасниця зобов'язується не вдаватися до воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на довкілля, що мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки. Під «широкими наслідками» розуміють такі, що охоплюють територію у кількості квадратних кілометрів; під «довгостроковими» — період у кілька місяців (близько трьох); «серйозні наслідки» — значне порушення норм, перебігу життя людини, істотна шкода, завдана природним та економічним ресурсам тощо.

Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на довкілля є договором міжнародного права та служить, зокрема, для захисту довкілля під час вій-

ськових дій. Вона забороняє вороже використання довкілля як засобу ведення війни. Її положення доповнюються значною мірою положеннями Додаткового протоколу 1 1977 р. до Женевських конвенцій 1949 р., які безпосередньо забороняють завдання шкоди довкіллю в ситуаціях збройного конфлікту.

Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на довкілля має на меті утвердити зміцнення миру і зробити внесок у справу щодо припинення гонки озброєнь, а також позбавити людство від небезпеки використання нових засобів ведення війни, усвідомлюючи, що використання засобів впливу на довкілля в мирних цілях могло б призвести до поліпшення взаємодії людини і природи та способів збереження довкілля на благо нинішнього та майбутніх поколінь.

Опис механізму дотримання

Згідно з положеннями Конвенції, будь-яка держава-учасниця, яка констатує, що будь-яка інша держава-учасниця діє з порушенням зобов'язань, що випливають з Конвенції, може подати скаргу до Ради Безпеки ООН. На підставі такої скарги Рада Безпеки ООН має право розпочати розслідування. Така скарга повинна містити всю інформацію, що стосується справи, а також всі можливі докази, що підтверджують її обґрунтованість.

Кожна держава-учасниця цієї Конвенції зобов'язується співпрацювати у проведенні будь-яких розслідувань, які можуть бути здійснені Радою Безпеки ООН, відповідно до положень Статуту Організації Об'єднаних Націй, на підставі скарги, отриманої Радою Безпеки ООН. Рада Безпеки ООН інформує про результати розслідування держави-учасниці. Кожна держава-учасниця цієї Конвенції зобов'язується надавати допомогу відповідно до положень Статуту Організації Об'єднаних Націй будь-якій державі-учасниці, яка звернеться з таким проханням, якщо Рада Безпеки ООН ухвалить рішення про те, що така учасниця зазнала шкоди або, ймовірно, зазнає шкоди внаслідок порушення Конвенції.

Висновок щодо можливості застосування в контексті збройної агресії (національні заходи щодо виконання)

На даний момент жодні дії РФ, вчинені в рамках збройної агресії проти України, не можна кваліфікувати як порушення вимог Конвенції. Конвенція забороняє «геофізичну війну» (термін, яким позначають навмисне управління природними процесами, що може викликати урагани, цунамі, землетруси чи опади у вигляді дощу або снігу та ін.), але такі засоби, на щастя, в цій війні жодною із сторін не застосувалися. У майбутньому, в разі застосування РФ засобів «геофізичної

війни», до прикладу в разі підризу українських ГЕС чи інших подібних засобів, питання про порушення країною-агресором положень Конвенції може підніматися. Разом з тим, враховуючи, що РФ є постійним членом Ради Безпеки ООН, що наділена правом вето, прийняття Радою Безпеки рішення проти РФ, без позбавлення її статусу постійного члена, не видається можливим.

► Римський статут міжнародного кримінального суду, 1998

Повна назва — Римський статут міжнародного кримінального суду

Коротка назва — Римський статут

Дата і місце прийняття — 17 липня 1998 року, Рим (Італія)

Дата набрання чинності для України — Україна підписала Римський статут Міжнародного кримінального суду 20 січня 2000 року, однак ще не ратифікувала його

Дата набрання чинності для РФ — відкликала свій підпис

Короткий опис договору

Римський статут міжнародного кримінального суду (надалі — Статут) — це головний документ роботи Міжнародного кримінального суду в Гаазі (надалі — Суд, МКС). Він регулює роботу Суду, визначає види покарання і функції Асамблеї держав-учасників. Його схвалили в 1998 році, а набув чинності він у липні 2002 року.

Відповідно до ст. 5 Статуту, юрисдикція Суду обмежується найсерйознішими злочинами, що викликають занепокоєння всієї міжнародної Спільноти. Відповідно до цього Статуту, Суд має юрисдикцію щодо таких злочинів: а) злочин геноциду; б) злочини проти людяності; с) військові злочини; д) злочин агресії.

Геноцид. МКС має юрисдикцію щодо злочину геноциду відповідно до ст. 6 Статуту, яка повторює терміни, використані в Конвенції 1948 року про попередження злочину геноциду та покарання за нього. Цей злочин визначається в Статуті як будь-яка з наступних дій, вчинена з наміром знищити повністю або частково національну, етнічну, расову або релігійну групу: вбивство членів групи; спричинення серйозних тілесних або психічних захворювань шкоди членам групи; навмисне створення групі умов життя, розрахованих на її фізичне знищення повністю або частково; застосування заходів, спрямованих на запобігання народжуваності в групі; примусове переведення дітей групи в іншу групу.

Злочини проти людяності. МКС має юрисдикцію щодо злочинів проти людяності. Згідно зі ст. 7 Статуту, ці злочини включають будь-які з наступних дій, якщо вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення: вбивство, винищення, поневолення, депортація або примусове переміщення населення, позбавлення волі або інші тяжкі позбавлення фізичної свободи в порушення основних норм міжнародного права, катування, зґвалтування, сексуальне рабство, насильна проституція, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-яка інша форма сексуального насильства значної тяжкості, переслідування будь-якої визначеної групи чи колективу за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними чи іншими ознаками, які загально визнані як неприпустимі згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-яким діянням, згаданим у ст. 7 Статуту, або будь-яким злочином у межах юрисдикції Суду, насильницькі зникнення осіб, злочин апартеїду, інші нелюдські діяння подібного роду навмисне заподіяння сильних страждань або серйозної шкоди тілу, психічному чи фізичному здоров'ю.

Агресія. Як зазначено в ст. 5 (2) Статуту, МКС матиме юрисдикцію щодо злочину агресії після того, як буде прийнято положення, що визначає цей злочин і встановлює умови для здійснення такої юрисдикції.

Військові злочини. Відповідно до ст. 8 Статуту, МКС має юрисдикцію щодо військових злочинів. До них належать більшість серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, згаданих у Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах до них 1977 року, незалежно від того, вчинені вони під час міжнародних чи неміжнародних збройних конфліктів. У Статуті ряд правопорушень визначено як військові злочини, зокрема: зґвалтування, сексуальне рабство, примусова проституція, примусова вагітність або інші форми сексуального насильства, використання дітей віком до 15 років для активної участі в бойових діях.

Єдиний злочин у Римському статуті, який має відношення до доквілля, є військовий злочин, передбачений у ст. 8(2)(b)(iv), де йдеться про умисне вчинення нападу, коли відомо, що такий напад стане причиною випадкової загибелі або каліцтва цивільних осіб або шкоди цивільним об'єктам або масштабної, довгострокової та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно несумісною з конкретною і безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою.

Злочин щодо доквілля вважається вчиненим виключно у разі, коли суб'єкту вчинення відомо, що його дії призведуть до масштабної, довгострокової та серйозної шкоди доквіллю. Причому, наслідки мають відображати саме сукупність усіх трьох факторів: масштабна, довго-

строкова і серйозна шкода. У разі відсутності одного із трьох зазначених елементів — склад злочину відсутній. Складність у цій частині полягає в тому, що Статут не роз'яснює, що означають ці оціночні терміни. Яку частину території чи простору має охоплювати шкода, аби вважатись масштабною? Чи достатньо впливу лише на одну складову довкілля для визнання шкоди масштабною? Та й в цілому, від яких критеріїв залежить масштабність шкоди, не уточнено. Також виникають питання щодо довгостроковості: строк вимірюється часом, потрібним на відновлення стану довкілля до звичного, чи часом завдання шкоди; який проміжок часу може вважатись довгим; відштовхуватись треба від загальних уявлень людини про тривалість часу чи від строків, характерних для тих чи інших екосистем. Щодо серйозності, то теж слід зауважити, що невідомою залишається межа між шкодою, яка вважатиметься серйозною і такою, що не охоплюватиметься дією цього положення.

Подібної практики Міжнародного кримінального суду в Гаазі у публічному доступі поки немає. Втім, корисним може бути тлумачення цих термінів британськими науковцями. Вони вважають, що термін «масштабна» означає необхідний географічний масштаб екологічної шкоди. Конкретний поріг у квадратних кілометрах залишається невизначеним і може варіюватися в межах кількох сотень квадратних кілометрів, як це визначено у Конвенції про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище або від 44 до тисяч квадратних кілометрів, як пропонується у довідкових матеріалах щодо Додаткового протоколу I («AP I») до Женевських конвенцій.

Що стосується терміна «серйозна», то він, на думку науковців, означає інтенсивність шкоди, заподіяної довкіллю, незалежно від її географічного масштабу або тимчасової тривалості. Серйозність екологічних збитків означає завдання шкоди, що виходить за межі типового руйнування на полі бою.

Критерій «довгострокова» означає часову тривалість екологічної шкоди. Конкретна мінімальна тривалість «довгостроковості» залишається невизначеною і може варіюватися від періоду в кілька місяців або сезону, що відповідає тлумаченню «тривалого» у ст. 1 ENMOD47 до періоду у десятиліття, як часто тлумачиться термін «довгостроковий» у ст. 35(3) та 55 AP I. Незрозуміло, як елемент «довгостроковий» можна практично виміряти в контексті кримінального переслідування, але зрозуміло, що знання правопорушника про можливість такої шкоди необхідно було б оцінювати на основі знань, наявних у нього чи неї на момент вчинення правопорушення.

Є розуміння терміна широкі, довгострокові і значні наслідки в частині Конвенції про заборону військового або будь-якого ворожого

використання засобів впливу на природне середовище. Йдеться про цунамі, землетруси, порушення екологічного балансу у певному регіоні. Слід зазначити, що завдана шкода має бути неспівмірною із конкретно і безпосередньо очікуваною від такого нападу військовою перевагою. Ця частина норми також наскрізь пронизана оціночними поняттями, які жодним чином не дефінійовані. Наприклад, яких масштабів шкоди має бути завдано, аби вона визначалась неспівмірною із військовою перевагою. Цікавим є поняття безпосередньо очікуваної військової переваги. Невідомо, чи такою є тільки вказана у військових документах ціль нападу чи можливі ніде не закріплені наслідки нападу, які можна спрогнозувати, тощо.

Оскільки норми статуту пронизані значною кількістю оціночних понять, видається, що безпосередньо Суд в кожній конкретній справі визначатиме обсяг того чи іншого терміна. У зв'язку із цим, важливим аспектом в ході розгляду таких справ є суспільний інтерес та резонанс, політична воля і трактування того чи іншого питання більшістю цивілізованих держав.

Проте згідно з Римським статутом існує кілька антропоцентричних злочинів, починаючи від військових злочинів і закінчуючи злочинами проти людяності та геноцидом, які можуть бути використані для захисту довкілля. Багато науковців стверджують, що ці положення є ефективним засобом для стримування екологічної шкоди. Однак кримінальне переслідування лише за цими положеннями залишить повний обсяг шкоди навколишньому середовищу невизнаним. Це призведе до того, що шкода довкіллю розглядатиметься та засуджуватиметься лише опосередковано як відгалуження шкоди людям та їхньому майну, якщо взагалі буде розглядатись.

Існує ряд науковців, що пропонують включити до Римського статуту такий злочин, як екоцид. Такі пропозиції можна розглядати як природний крок до забезпечення більшої відповідальності всіх учасників, чиї дії завдають значної шкоди довкіллю, включаючи людські втрати, зміни клімату. Визначення «екоциду» як тяжкого міжнародного злочину (поряд з іншими серйозними злочинами, передбаченими Римським статутом), на відміну від цивільного правопорушення, є явним підвищенням ставок. Зокрема, у разі внесення змін до Римського статуту це матиме значні наслідки не лише для тих, хто ухвалює рішення в бізнесі, а й для урядів, яким потрібно буде враховувати можливість того, що їхні рішення можуть призвести до міжнародної кримінальної відповідальності державних службовців. Варто наголосити, що якби станом на 2022 рік Римський статут передбачав відповідальність за такий злочин, як екоцид, у світової спільноти були б усі підстави притягати відповідальних російських представників за його вчинення.

Щодо юрисдикції. Як тільки держава стає учасником Статуту, вона визнає юрисдикцію МКС щодо вищевказаних злочинів. Відповідно до ст. 25 Статуту, Суд має юрисдикцію над окремими особами, а не над державами. МКС може здійснювати свою юрисдикцію за ініціативою Прокурора або держави-учасниці за умови, що одна з таких держав зв'язана Статутом: держава, на території якої вчинено злочин, або держава, громадянином якої є обвинувачений у злочині. Держава, яка не є учасником Статуту, може зробити заяву про визнання юрисдикції Суду. Згідно з положеннями про колективну безпеку, передбаченими главою VII Статуту ООН, Рада Безпеки може передати ситуацію Прокурору для розслідування. Здійснення юрисдикції МКС щодо військових злочинів може бути обмежене відповідно до ст. 124 Статуту. Це положення дозволяє державі, коли вона стає учасником Статуту, заявити, що вона не визнає юрисдикцію Суду протягом семи років щодо військових злочинів, які нібито були вчинені її власними громадянами або на власній території.

Незважаючи на прийняття Статуту та функціонування МКС, національні суди й надалі відіграють важливу та головну роль у судовому переслідуванні ймовірних військових злочинців. Крім того, створення МКС жодним чином не шкодить роботі, яку проводять спеціальні трибунали, наприклад, не шкодило функціонуванню Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії та Міжнародного кримінального трибуналу для Руанди, які були створені для покарання злочинів, пов'язаних із конкретними злочинами у конкретних ситуаціях (у першому випадку йдеться про злочини, вчинені в колишній Югославії з 1991 року, а в другому випадку про вчинені в Руанді або громадянами Руанди в сусідніх державах у 1994 році).

Опис механізму дотримання

Держави повинні якнайшвидше ратифікувати Статут МКС, оскільки загальна ратифікація має важливе значення, щоб дозволити Суду здійснювати свою юрисдикцію ефективно та коли це необхідно.

Щодо держав, які не ратифікували Статут, доцільно розглянути приклад України. Варто наголосити, що відповідно до чинних правил, ініціювати розгляд справ у Суді може держава — учасниця Статуту або країна, яка його не ратифікувала, проте визнала юрисдикцію МКС над конкретною ситуацією, Рада Безпеки ООН та Прокурор Суду. 2 березня 2022 року стало відомо, що дані про злочини Росії в Україні до Міжнародного кримінального суду в Гаазі передали 39 країн. Зрештою, Прокурор Суду ухвалив рішення про початок розслідування ситуації в Україні. Відповідаючи на питання, що дозволило Україні все ж розпочати захист своїх прав за цією процедурою за відсутності ратифікації Статуту, слід наголосити на двох факторах. По-перше, Україна вже

двічі визнавала юрисдикцію Суду над конкретною ситуацією. А саме, декларацією, поданою урядом України, якою визнано юрисдикцію МКС, щодо ймовірних злочинів, скоєних на території України з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року, та декларацією, що продовжила цей період на відкритій основі, щоб охопити ймовірні злочини, вчинені на території України протягом усього періоду, починаючи з 20 лютого 2014 року. По-друге, відіграла роль безпрецедентна кількість звернень країн-учасників до Міжнародного кримінального суду щодо злочинів Росії проти України. Втім, попри відкриття розслідування, не варто вважати, що відсутність ратифікації Статуту ніяк не відобразиться на правах та можливостях їхньої реалізації зі сторони України в ході міжнародного співробітництва у цій сфері. Без ратифікації Статуту Україна НЕ зможе:

- 1) використовувати всі доступні міжнародні механізми, щоб ефективно протидіяти безкарності за найтяжчі злочини;
- 2) брати участь в обранні суддів та Прокурора МКС;
- 3) приймати бюджет МКС;
- 4) брати участь у роботі Асамблеї держав — учасниць МКС;
- 5) офіційно передати певну ситуацію на розгляд Прокурору Суду, як це передбачено ст. 14 Статуту.

Висновок щодо можливості застосування в контексті збройної агресії

Положення Статуту застосовні до осіб, що вчиняють міжнародні злочини, визначені Статутом. Серед вказаних злочинів більшість вчиняються в ході збройних конфліктів (як міжнародних, так і неміжнародних). Аналізуючи текст Римського статуту, слід вказати, що предметна юрисдикція МКС безпосередньо не стосується шкоди доквіллю, за винятком ст. 8(2)(b)(iv). Однак це положення застосовується лише під час міжнародного збройного конфлікту та обмежене елементами, зокрема критерієм пропорційності, що робить ймовірність будь-якого засудження за ним незначною. Крім того, у цьому положенні підкреслено антропоцентричні інтереси щодо забезпечення військової переваги над екоцентричними інтересами. Таким чином, антропоцентрична природа Римського статуту значно мінімізує, хоч і не виключає, шанси на пряме засудження за звинуваченнями у завданні шкоди природному середовищу. Основні злочини вказують на те, що МКС є, по суті, судом, призначеним для відшкодування шкоди людям і їхній власності, а не суд, призначений для розгляду шкоди навколишньому середовищу.

Навчальне видання

Єлизавета Алексеева, Соломія Баран, Саймон Гольфстрьом,
Ірина Заверуха, Оксана Кизима, Ольга Мелень-Забрамна,
Олена Пелих

**Перспективи відшкодування екологічної шкоди,
спричиненої збройною агресією РФ
в рамках міжнародних екологічних угод**

ПОСІБНИК

Наукові редактори: *Олена Кравченко, Дмитро Скрильніков*

Літературна редакторка — *Таїсія Тацій*

Комп'ютерна верстка *Маріанни Кук*

Художнє оформлення обкладинки *Андрія Тирпича*

Підписано до друку 23.02.2023 р. Формат 66×98/16.
Гарнітура PT Serif. Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 6,84. Наклад 100 прим.
Зам. № 2954

Видавництво «Компанія “Манускрипт”»
вул. Руська, 16/3, м. Львів, 79008,
тел.: (032) 235-60-00

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 3628 від 19.11.2009 р.